

ESTUDIOS DE LENGUAS Y EPIGRAFÍAS
ANTIGUAS - ELEA

Número 14

Ilustración de la cubierta: Seminario de Lenguas y Epigrafías Antiguas (Gandía). Fotografía cortesía de Nemesio Jiménez

© Los autores

© De esta edición: REAL ACADEMIA DE CULTURA VALENCIANA

ISSN: 84- 96068-50-1

Depósito Legal: V-2203-1995

Impresión:

**REAL ACADEMIA DE CULTURA
VALENCIANA
SECCIÓN DE ESTUDIOS IBÉRICOS
“D. FLETCHER VALLS”**

ESTUDIOS DE LENGUAS Y EPIGRAFÍA
ANTIGUAS
ELEA

Director Honorario: J. Siles Ruiz

Director: J. Aparicio Pérez

Secretario: L. Silgo Gauche

Consejo de Redacción:

F.J. Fernández Nieto; J.A. Correa Rodríguez; A. Marqués
de Faria; J. Gorrochategui Churruca; R. Ramos Fernández;
J. Velaza Frías; L. Pérez Vilatela; Xaverio Ballester.

Consejo Asesor: J. Mª Blazquez; M. Beltrán Lloris.

ELEA

se intercambia con publicaciones similares

Pedidos e intercambios:

Real Academia de Cultura Valenciana

Apdo. Correos 2260

46080 - Valencia

joapa2005@hotmail.com www.racv.es

**REAL ACADEMIA DE CULTURA
VALENCIANA
SECCIÓN DE ESTUDIOS IBÉRICOS
“D. FLETCHER VALLS”**

ESTUDIOS DE LENGUAS Y EPIGRAFÍA
ANTIGUAS ELEA

Número 14

**PONENCIAS DEL XIX SEMINARIO DE
LENGUAS Y EPIGRAFÍA ANTIGUAS**

REAL ACADEMIA DE
CULTURA VALENCIANA

Editores: J. Aparicio Pérez y Laura Egido Alcaide

Valencia

2015

XAVERIO BALLESTER

Universitat de València

TUTURKI O LES AFINITATS DEL VASC

L'aquità és considerat sense majors problemes una mena de vasc antic. Igualment un bon número d'estudiosos ha senyalat les afinitats existents entre l'aquità–vasc i l'ibèric. Algunes dades tipològiques suggerixen al seu torn una relació del vasc en les llengües túrciques major que en qualsevol altre grup llingüístic.

Paraules–clau: Vasc, ibèric, llengües túrciques.

Tuturki or the Affinities of the Basque Language

Abstract: Aquitanian is peacefully considered the linguistic ancestor of Basque language. Many scholars have point to the similarities between Aquitanian–Basque and Iberian too. Some typological data suggest nearer links of Basque with Turkic languages than with any other linguistic group.

Key–Words: Basque, Iberian, Turkic languages.

0. Objectius: aclarint a l'admirat colega

Un primer objectiu del present treball és donar aclaridora resposta a l'afirmació del benvolgut colega Joseba Lakarra (2010: 200 n22) quan en nota senyala: «Como el término *afinidad* no me resulta operativo no sé qué decir sobre la supuesta imposibilidad (Ballester 2001b, 21) de negar algún tipo de afinidad entre aquitano e ibérico». Vaja per davant el nostre reconeixement i admiració a la ingent llabor que el viscaí Lakarra ha desenvolupat en la investigació, sempre metòdica i objectiva, de probablement u dels més arduos temes relatius al vasco, qual és la seua reconstrucció històrica i protohistòrica, i que li ha convertit en la màxima autoritat mundial reconeguda.

No obstant açò, es tracta aquella —entenem— de una doblement injusta apreciació, perquè, d'una banda, no ham deixat d'aclarir en més d'un treball —algú inclús escrit en l'internacional anglés i sempre intentant ser clars i accessibles— la nostra crítica i distància del concepte de família llingüística i tota la *parentela* denominativa que comporta, i, d'atra banda, pot precisament reprochar-se al propi Lakarra en molts dels seus treballs les tendències monologuistes que li porten a vegades a usar abreviatures pròpies sense major justificació o donar per acceptats o, si més no, per coneguts els diversos punts de vista abocats en les seues contribucions sempre generosament enumerades en la bibliografia pero sovint parsimoniosament tractats en el propi treball, enfosquant aixina i dificultant la llectura i comprensió de les seues meritòries aportacions.

De fet, en una afirmació que segurament firmariem molts, Núñez utilisa expressions quals «Lakarra, en una serie de artículos tan interesantes como embarullados» (2003: 166), «en el tono un tanto olímpico que suele utilizar este profesor» (2003: 193) o els «largos, interesantes y farragosisimos artículos» (2003: 283) sempre en referència a l'ilustre vascológ, a qui pot també reprochar-se-li que, condicionant moltes vegades la intelecció de la seua obra al generós esforç alié, no trobe temps, no obstant, per a llegir unes poques pàgines dels atres. En u, per eixemple, dels seus més recents treballs l'autor més citat per LAKARRA (2013) en l'aparell bibliogràfic resulta ser... el propi LAKARRA (2013: 142–144), en ni més ni manco que 43 mencions, d'elles 13 en treballs llavors encara no publicats, en 8 d'ells en premsa i 5 en preparació, superant aixina les 30 referències bibliogràfiques que es fan de Luis Michelena. No podem, puix, negar que en alguns aspectes estem en les antípodes de la seua praxis expositiva —43 referències autobibliogràfiques en una sola publicació mentres mosatros no ham necessitat fer cap en més de 200 publicacions: 43 a 0 això sí que és guanyar per golejada!— pero demanar-nos ara que, per a comprendre les seues idees, seguim la seua obra per vindre i encara en preparació i, en canvi, es done en una vintena de paraules per no satisfactòries les nostres exposicions, mos pareix poc equitatiu i prou desproporcionat.

Reprendre, en fi, el tema de l'orige del vasco a partir de l'anàlisi de les seues possibles afinitats constituïx directament l'objectiu segon i principal d'este treball, per al que serà necessari unes prèviues precisions—esperem que esta vegada prou explícites i *operatives*—de caràcter metodològic.

1. Metodologies: buscant a mamà desesperadament

En el terreny de les metodologies (*sic*, en plural) començarem per lo que ha sigut des de fa ya prou anys objecte principal de la nostra impugnació dins de la perspectiva tradicional de l'evolució llingüística, a saber, els conceptes concomitants d'arbre genealògic i de família llingüística. En la busca dels orígens d'una llengua mosatros no caminem, com aquell Marco i la seua mona Amedio, a la busca de la mare (*sic*, en singular) ni intentant posar en orde les branques de cap carrasca, roure o surer.

Les nostres perquisicions no tenen com a objecte demostrar que el vasc, el papiament, el valencià o qualsevol altra llengua se convertisca en la filla incontestable de sa llingüística mare. El nostre horisó és molt més modest, pero esperem que també molt més realista. I això per dos raons fonamentals.

En primer lloc i enfront del caràcter essencialment pur i sempre divergent de l'evolució llingüística que impost la doctrina tradicional, mosatros defenem com intrínsec a les llengües els fenòmens de convergència, és a dir, de mestiçage i bastarderia, per la qual cosa, en tot cas i sempre en termes tradicionals, caldria inquirir en la majoria de casos les *mares* de tal o qual llengua.

En segon lloc, sostenim que el concepte tradicional de família llingüística, a més de forçat i mutiladiu, només és, en tot cas, efectiu dins de determinats registres cronològics, per la qual cosa en condicions normals queda

totalment distorsionat en periodos de llarga duració; és un concepte que, per dir-ho aixina, té caducitat. En temps suficient dos llengües *germanes* asèpticament separades es convertiran en dos perfectes desconegudes, en temps suficient dos llengües desconegudes pero en íntim contacte es convertiran en *germanes* inseparables. Raó tenia Villar (1991: 438) quan en termes essencialment tradicionals matisava: «Ninguna de las lenguas del mundo presenta con el vasco afinidades suficientes como para demostrar parentesco genético. Tal vez el vasco no tiene parientes. O tal vez los tiene, pero tan alejados que no resulta ya posible establecerlo».

Anticipem que precisament per al cas del vasc les dos objeccions citades —mestiçage en lo nou i separació de l'antic— podrien conjuntament haver constituït la causa principal de que mai haja pogut trobar-se-li *parentela* llingüística al vasc, la llengua sense *mare* coneguda, i de que possiblement mai se li trobe, per la qual cosa els vascos podran potser sempiternament gojar d'eixa «alegría de quienes prefieren seguir sintiéndose como una especie de “hijos únicos”», com ve plàsticament a expressar-ho Lakarra (1996: 50 n96), qui además reconeixia que «la comparación tradicional, dirigida a probar parentescos entre lenguas [...] no ha aportado nada relevante al conocimiento de épocas anteriores a las documentadas en vascuence» (2009: 559).

Quan després de tantes tentatives no es troba la resposta a la pregunta de en que llengua està *emparentat* —o *cognat* (no es pronuncie *-gn-* a la francesa), com diuen modernament els més gosats— lo vasc, la solució —tal com succeïx habitualment per a la ciència—pot estar en que la

pregunta estiga mal formulada: no podrem trobar *parents* del vasc perquè simplement les llengües no tenen parents, com tampoc tenen parents l'art, la indumentària i el folclor, o be potser i més precisament perquè, encara acceptant l'impugnable concepte de *família* llingüística, la dita metàfora només seria aplicable —diem— dins d'uns marcs cronològics, en termes comparatius, molt restringits.

1.1. L'orgia comparativa i la comprensible fartà dels vascòlegs

És, d'atra banda, perfectament comprensible i legítim, per descomptat, la volença a l'orfandat per part dels vascòlegs, és perfectament legítim i comprensible el seu tedi davant de tant abús de l'enigmàtic i ancestral vasc per a explicar totes les llengües ancestrals i enigmàtiques. Com no estaran fins a la coroneta que, any darrere d'any, se senyale el vasc com a panacea per al dessiframent de pràcticament totes les llengües per dessifrar? Està, per descomptat, més que justificat l'escepticisme dels vascòlegs, cansats de vore el vasc empleat per a resoldre tal o qual enigma o, viceversa, com a enigma ell mateix supostament aclarit al vore's comparat en tal o qual llengua o grup llingüístic. En un treball de Jordán (1998) s'arreglen les principals llengües o grups en que el vasc ha sigut històricament comparat segons, diríem, criteris científics convencionals: ibèric, caucàsic i bereber. No pareix massa. No obstant això, en el seu molt més extens treball Núñez (2003: 272–283) arriba a afegir, en el capítol final de *parents menors*, llengües tan *exòtiques* quals l'armènia, l'etrusca, la minoica, la paleoeuropea, la dels pictes o la sumèria.

Esta *orgia* de *comparanda* ha donat lloc al justificat escepticisme de molts i a la crítica de tants atres, algunes en una ironia i un humor envejables, com la refutació de la comparació en el grup llingüístic americà na-dené pel propi LAKARRA en l'article brillantment titulat «Ná-De-Ná» (1999). Almenys algunes d'estes comparacions donen per a fartar-se de... riure. també en humor espatarrant un atre ilustre estudiós Joaquín Gorrochategui glossava en una resenya periodística titulada "Conexión vasco-minoica o la majadería convertida en ciencia" les aportacions o *alonsa'es* de cert prolífic i omnivascònic autor al comentar supostes traduccions del tipus "dineros de salarios de lo ensuciado habitualmente sin excrementos" per a un *diru kaka sari soki ui kabe kakerie*, perquè, en efecte, lo més habitual és embrutar sense excrements...

Manco graciosa mos ha paregut sempre la broma —per els tints racistes i supremacistas que les parafronies del neologisme evoquen— del occidental, anglo-saxó i blanc Larry Trask en la seua crítica al mètode del "bongo-bongo" ("*Bongo-Bongo*" approach), procediment consistent a recopilar «some random similarities between Basque and whatever other language(s) [...] accompanied by a declaration that such similarities must mean something—or-other pretty significant» (Trask 1965: 66), procediment convenientment injuriat per Trask: «this kind of work is meaningless. Given sufficient patience and a sufficiently large dictionary, one can always find random similarities between any two languages» (1965: 66) després de... ensajat i eixemplificat. En efecte, el propi Trask (1997: 412–414) va propondre's realitzar l'experiment com a prova de la *reductio ad absurdum* que significaven estes comparacions i en poc

menys de quatre hores, sempre segons el propi Trask, i proveït d'un bon diccionari este autor hauria trobat 65 similituts entre el vasc i... l'hongarés, pronosticant que comparant el vasc en qualsevol altra llengua s'arribaria a semblants resultats. Pronòstic que no tenim intenció de verificar. A tots estos pacients vascòlegs només els faltava cridar: “¡Basta ya, deixen de comparar en el vasc!”.

1.2. Enfront del maniqueisme, difusió i afinitat

Cruament exposada la qüestió, la pregunta, en definitiva, és perquè les llengües han de tindre parents? (“Why should a language have any relatives?”) en paraules de Trask (1999). La veritat és que el model tradicional de família llingüística comporta moltes atres nefastes conseqüències, com, per exemple, el maniqueisme dels seus resultats que commina a decidir si el guaraní és o no és indoeuropeu, si el crioll papiament ama més a la seua mamà africana o al seu papà europeu o si el vasc és de mare caucàsica o bereber; i si per sa mare no és ni caucàsic ni bereber, ni cap altra serà fill únic!

D'atra banda, tampoc som ni els únics ni els primers a posar en solfa la doctrina tradicional relativa a l'evolució llingüística a la manera d'un arbre genealògic. Sense anar molt més llunt en el temps, ja justament el celebrat vascòleg Trask (1999: 161) senyalava: «the linguists of the past were often inclined to see diffusion as only an annoying but tractable nuisance, and not as something which could seriously disrupt the construction of family

trees [...] More and more linguists are arguing not only that languages can be massively affected by diffusion but even that languages need not descend from single ancestors at all». També, per cert, el colega Fachetti (2002) parlava d'*affinità* (en plural) —si be en l'adjectiu més equívoc de *genetiche*— en el seu lloat treball sobre la morfologia etrusca.

No obstant això, és cert que totes les llengües se semblen més a unes que a altres. Ara bé, normalment i tant més com més mos remontem en el temps, les llengües se semblen més a les seues veïnes, a les parles circumdants, als dialectes en que estan en contacte. Aixina, puix, encara que no puga reconèixer-se-li cap *maternitat* al vasc, no obstant això, tal com a qualsevol bebè abandonat en una inclosa, pel seu aspecte, per la seua fisonomia, pel seu paregut en altres llengües o persones i races podrem determinar una quantes coses sobre el seu origen.

En realitat actualment, com és ben sabut, el coneixement científic ha arribat a desenvolupar tals tècniques que permeten incontestablement identificar els pares d'una criatura. Res d'açò és, aixina i tot, d'esperar d'una entitat com les llengües humanes, les quals —insistirem l'una i l'altra vegada— no segueixen els paràmetres evolutius dels sers vius, els seus parlants. L'àcid desoxirribonucleic o *adeen* de les llengües és simplement el mateix que el dels seus parlants; les llengües no tenen un *adeen* propi, encara que sí que disposen de senyals idiosincràtiques, peculiars, de pigues o marques de naixement i que, de ser compartides per altres llengües en una mesura significativa, poden indicar-mos una relació més pròxima.

En este aspecte i com a senyals de relació entre dos o més llengües tradicionalment s'ha tingut en consideració la similitut morfològica per damunt de la lèxica dins de les isoglosses o trets iguals o be semblants compartits per dos o més llengües. Nosaltres sostenim, no obstant això, que no s'ha valorat prou el testimoni de les afinitats fonològiques, les quals, postulem, poden ser aixina mateixa molt rellevants quan, a més del paràmetre quantitatiu, es té present també el paràmetre qualitatiu i s'atén al valor indicatiu que puguin tindre característiques verdaderament idiosincràtiques de possibles isoglosses d'específic caràcter fonològic o isòfones. En tot cas, el caràcter sempre més econòmic del component fonològic de les llengües fa que, almenys en valor previ i indicatiu, siga recomanable usar esta tècnica per a comprovar si entre dos entitats llingüístiques pugui haver alguna relació. A banda que en algunes ocasions és esta, com vorem, pràcticament l'única comprovació que en alguna garantia pot fer-se.

1.3. Els indubtables afins o quasi

És hora, puix, de recapitular les llengües l'afinitat de les quals en el vasco pareix més segura o provable o possible.

1.3.1. Aquità: l'antepassat innegable

Sens dubte la primera afinitat clarament i segurament indiscutible del vasco la trobem en l'aquità, registre llingüístic documentat sobretot per al sud de la històrica regió d'Aquitània en una sèrie d'inscripcions escrites d'atra banda en llatí, però que en el aspecte onomàstic —etnònims, topònims i sobretot antropònims i teònims— deixen aflorar una entitat llingüística que ha pogut ser pacíficament definida com un estadi del *continuum* vasconic; és a dir, els diversos dialectes del vasco es troben en menor o major mesura relacionats en lo que podem reconèixer en la llengua que adjectivem *aquitana*. En les conclusives paraules de Michelena (1995: 104): «We consider that Aquitanian [...] was a language closely related to Basque». En paraules de Trask (1997: 35): «we may safely regard Aquitanian as an ancestral form of Basque». En fi, també per a Gorrochategui (2009: 541) està totalment admesa la idea que el nucli territorial del vasco antic «se encuentra en los sectores central y occidental de la vertiente septentrional de los Pirineos, bajo la forma que denominamos aquitano».

A títol il·lustratiu pot vore's en l'elenc, breu però significatiu, de Gorrochategui (2002: 83) no sols la segura, provable o almenys possible relació entre la forma aquitana, d'època romana, i la forma actual en vasco, sino també la forma intermija d'època medieval, de manera que, per exemple, als epigràfics *ANDERE* i *ANDERENI* aquitans correspondria la 'senyora' *andere* del vasco contemporàneu i estant a més en època medieval documentades formes quals *Andere* o *Andrerezu*, al punt que a partir d'estos i molts altres indicis, dades i arguments de caràcter molt divers en total naturalitat es

puga parlar d'una «lengua aquitana, antecesora directa o muy cercana del vasco que luego conoceremos en la parte más suroccidental del territorio» (Gorrochategui 2002: 86).

Donant, en fi, per bona l'evidència i el tan general consens entre els especialistes, ací parlarem, per tant, de *continuum* aquità–vasc i més sovint, pero incloent els dos estadis llingüístics, de vascònic per simples raons d'economia expositiva.

1.3.2. Els veïns ibèrics: un cert aire de família

Indubtablement i agrade o disguste, en la classificació d'afins al vasc darrere de l'aquità aniria en segon lloc l'ibèric, llengua —i també la seua corresponent cultura— esta sí molt més àmpliament documentada que l'aquità i això tant en inscripcions en diversos alfabet i hemialfabet d'us local quant, sobretot en el seu aspecte onomàstic, en inscripcions llatines i en texts d'antics autors grecs i romans. Que existisca alguna més pròxima o especial relació entre, d'un costat, el vasc i conseqüentment l'aquità i, d'un altre costat, l'ibèric és, almenys des del punt de vista estrictament i objectivament tipològic, una cosa innegable. En paraules de Michelena (1995: 104) per a ibèric i aquità «We can assume [...] that between the two there existed not only certain lexical elements in common but also a general similarity of phonological characteristics, a consequence of their coexistence in neighboring regions, at the very least».

De fet, és verdaderament destacable sobretot l'afinitat fonològica entre les dos entitats llingüístiques. Del mateix Michelena arrebegava esta cita Lakarra (2010: 198 n198): «el ibérico, lengua próxima en el espacio, parece haber tenido [...] un sistema fonológico que muestra *curiosas analogías* con el que podemos suponer para el vasco de aquella época». Les cursives són seues.

Segons Trask (1995: 78) «the phonological system of Iberian appeared strikingly similar to that of Basque and more especially to that reconstructed for Proto-Basque: five vowels; a preponderance of voiced plosives (especially *b* and *g*); the rarity of *m*; the almost total absence of *p*; few and simple consonant cluster [...] Moreover, there were a number of recurrent morphs which strongly resembled words and affixes in Basque». També i a propòsit de l'ibèric De Hoz (2011: 257) vea com «significativo el evidente parecido entre este sistema fonológico y el que se reconstruye para el vasco antiguo». Les evidències són les evidències.

Respecte d'això cal tindre en conte que la llengua ibèrica es llig, pero no s'entén, per la qual cosa no nos queda molt que confrontar fora del component fonològic, i menys si la comparació s'establix en els magres restes documentals de l'aquità. Inclús i aixina, per al component onomàstic cal reconèixer que, com expressivament senyalara Gorrochategui (1995: 215), «la onomástica aquitana y la ibérica presentan un cierto “aire de familia”».

Al seu torn, tots i cada ú dels autors mentats en el paràgraf anterior s'han manifestat —i en tota raó, creem— tots a una veu i en major o menor mesura com hostils al *vasc-iberisme* o huitcentista teoria que considera[va] l'ibèric com la llengua originària de tots els hispans i el vasc el seu únic relict històric, teoria per lo que toca a l'ibèric seria, puix, una mena de vasc primitiu —lo que en realitat deu de ser l'aquità— i, per tant, comprensible i inclús traduïble des del vasc històric. Aixina, puix, els que neguen o se senten proclius a negar qualsevol parentesc entre vascònic i ibèric, aduïxen la realitat que el vasc no ajuda en la intelecció dels texts ibèrics. Ara bè, este fet en si mateix només condena el tradicional *vasc-iberisme*, és a dir, nega una vinculació molt pròxima, del tipo gal·lec i portugués o català i valencià, entre les dos entitats llingüístiques, pero no una relació entre aquelles dos entitats més pròxima que en la resta de les llengües hui conegudes.

En efecte, en la certea que la llengua celtibèrica pertany a la família o grup cèltic, tot l'imponent arsenal documental —molt major que el disponible per al vasc— de les llengües cèltiques històriques poc ajuda, no obstant això, a la intelecció dels texts celtibèrics, encara que naturalment tampoc falten ací els que traduïxquen complexos i extensos texts celtibèrics com si foren oracions escolars de César. Tant el bengalí quant l'islandés o, per citar ara dos llengües contigües, tant l'albanés quant el macedoni pertanyen, com és unànimement admés, al gran conjunt llingüístic indoeuropeu, sense que siga d'esperar que el bon coneixement d'una d'eixes llengües allumene immediatament la traducció d'un text de l'atra; i molt menys quan medie entre elles una mínima distància d'un milenari... En definitiva, la negació d'una molt estreta vinculació entre vascònic i ibèric no nega tota vinculació,

ya que esta pot ser del tipo que trobem entre les molt llunyanes —també en lo geogràfic— llengües del bengalí i l'islandés o entre les geogràficament pròximes de l'albanés i el macedoni; i això admetent, per descomtat, per al vasc i el ibèric un molt major grau de vinculació, encara que sense arribar a la intimitat del gal·lec i el portugués, del català i el valencià o del búlgar i el macedoni, circumstància que sí que permetria una quasi total intelecció dels texts d'una llengua des del coneixement de la seua veïna i afí. I, en efecte, la possibilitat d'alguna relació inclús pròxima no ha sigut negada per autors tan refractaris al *vasc-iberisme* com Tovar (1997: 138), qui ya advertia: «la crítica al vasco-iberismo, a la identificación del vasco con el ibérico, no debe exagerarse hasta negar toda relación», o el mateix De Hoz (1981: 52), per al qual «No es imposible que entre vasco antiguo o ibérico exista una relación genética más o menos remota, es decir que se trate de lenguas emparentadas entre sí».

En tot cas, no cal negar que en les dades actuals no hi ha llengua més afí a l'aquità-vasc que l'ibèric, cosa que tampoc deu de sorprendre—mos tractant—se esta de la llengua anindoeuropea més pròxima a l'aquità-vasc i dins d'un extensíssim territori dominat per llengües indoeuropees i açò tant més quant en época antiga aquità i ibèric foren llengües veïnes o proximíssimes, com pareix ya haver quedat definitivament assentat després del pormenorizat treball de Ferrer (2013) que, enfront de l'injustificat intent d'establir als ibers en l'antiga *Contestania* —omplint més o menys les províncies de València en part, Alacant i Múrcia— iteradament exposa per De Hoz (últimament 2009), defén també la seua presència, com sempre haguérem defés mosatros, a Catalunya. D'atra banda, aquella afinitat —cal

tindre en conte— ha de ser, a la força, relativa i proporcional, ya que, donat nostre general desconeiximent de tants aspectes restants de la llengua ibèrica, la nostra comparança haurà de basar-se fonamentalment en aspectes fonològics. En tot, pareix significatiu, sempre en termes relatius, l'alt grau de correspondències que al marge de lo fonològic pot establir-se, sent tan llimitat el component de la llengua ibèrica al que podem accedir. Quant a les concretes afinitats fòniques o isòfones i ya que de l'assunt ya mos ocuparem fa uns anys, l'amable lector mos permetrà simplement reproduir ací l'essencial de la nostra argumentació. Vejem.

Escrivém, aixina, llavors que les dos entitats llingüístiques, aquità-vasc i ibèric, «no presentan vibrante en inicial, pero distinguen precisamente dos vibrantes en otras posiciones, en as no poseen /m/ como fonema o sonido distintivo y presentan tendencia a asimilar [m] a /b/, en as no distinguirían entre fonemas vocálicos largos y breves, en as poseerían cinco fonemas vocálicos, presentarían intolerancia a [w] antevocálica, infrecuencia o ausencia de /l/ final, existencia de dos [series de] sibilantes y neutralización del contraste entre estas en determinadas posiciones, en as no cuentan ni con /p/ ni con /f/ en su inventario de fonemas, las dos presentan ensordecimientos de /b/ tras sibilante y mayor cierre consonántico en posición implosiva o de final de sílaba que en posición explosiva o de inicio de sílaba, las dos no admiten grupos consonánticos de oclusiva más líquida o vibrante en posición explosiva».

1.3.3. Un material per ponderar o la qüestió del paleosart

La ubicació en l'escalafó dels *comparanda* en el vasc del registre llingüístic que el seu *descobridor* i principal valedor, Eduardo Blasco Ferrer (2010 principalment) ha denominat *paleosart*, no pot de cap manera situar-se al mateix nivell que els citats aquità i ibèric, ya que es tracta d'una entitat llingüística restituïda pràcticament de modo exclusiu des de la toponímia històrica —molt sovint documentada només en època moderna— de l'illa de Cerdanya, sobretot la de la seua zona centre-oriental. No tenim, puix, texts paleosarts ni antics, com en el cas de l'ibèric, ni moderns i ni tan sols texts antics —o suficients texts antics— on siga rescatable, com en el cas de l'aquità, ací o allí, l'onomàstica de la dita llengua i, per tant, rescatables de modo quasi directe detalls de la seua fonologia, morfologia o lèxic.

Sense entrar en detalls més o menys controvertibles i ací no rellevants de la presentació del paleosart per part de Blasco, sí que interessa senyalar que per a este autor el dit registre representaria un estadi llingüístic inclús més arcaic que el documentable en l'aquità i testimoniant de fet lo que alguns autors, principalment Lakarra (2005, 2006, 2009... verbigràcia, entre atres molts treballs; ítem Gorrochategui & Lakarra 2001), han postulat per al proto-vascònic.

Es notarà ítem que en les seues diverses i, a vegades, divergents característiques les modernes parles sardes autòctones presenten alguns trets fònics que són compatibles en la hipòtesis d'un substrat de característiques afins a les del vasc, com a més ha sigut senyalat des d'antic:

estabilitat en el timbre de les cinc vocals d'orige llatí, no palatalisació de les oclusives (llatí *pace*– ‘pau’ > vasc *bake*; llatí *centu*– ‘ciento’ > sart logudorés *chéntu*) i us de vocal epentètica davant *r*– inicial (llatí *rege*– ‘rei’ > vasc *errege*; llatí *riuu*– ‘riera’ > sart campidanés *arriu*).

Siga qual siga el veredict final, si arribara, de la comunitat científica sobre l'adscripció llingüística del paleosart i a l'espera d'una major avanç en els nostres coneiximents llingüístics i extralingüístics sobre el tema, la veritat és que ací resulta difícil, per usar la mateixa metàfora que Gorrochategui, no reconèixer també un atre cert “aire de família” del paleosart i tant en el vasconic quant en l'ibèric, aixina en els lexemes ibèrics i paleosarts llistats per Blasco (2013: 102–106) i que presentarien una pràcticament directa correspondència: ARCi – *Arci*, AŖS – *Arza*, BaR – *Bar*, CeRE – *Kere*, CeLTi – *Kili*, ILI – *Ili*, LACu – *Laku* y ORTiN – *Ortu*. Però, per a ser més precisos, aquell a més sembla un “aire de família” més arcaic, sent almenys notable la potencialitat de les afinitats que les formes paleosardes aparentment més arcaïques o conservadores suggerixen.

Aixina, el topònim *Tuturki* o els seus molt possibles variants *Turki* i *Urki* – *Urci* (Blasco 2010: 80 i 123–124), el significat del qual segons BLASCO (2010: 124) seria el de «complesso roccioso con più concavità, entro le quali scorre l'acqua dei torrenti», presenta un segment final *–ci* identificable en un dels més freqüents sufixos toponímics en ibèric. Les dos síl·labes inicials *Tutur*– evoquen, per la seua banda, el fenomen de reduplicació proposta per Lakarra (§ 2.1.11) per a fases pretèrites del vasc. A més la seqüència interior *–urki*– es deixaria comparar en el topònim ibèric *Vrci* (Plin. *nat.*

3,4,19; Ptol. *geogr.* 2,6,13; *It. Ant.* 404,8; cf. *C.I.L.* 2,3750 i 2,6158...), l'arrel del qual estaria també en llegendes monetals ibèriques URCEsCeN (A.96). Aixina mateixa seria possible confrontar la base *tur*– en l'arrel que trobem en alguns dels noms en les quals eren designats els etruscs: *Tursenoí* (Τυρσηνοί) o *Turrenoí* (Τυρρηνοί) en grec i una antiga forma **Turcsi* deduïble en llatí de confrontar *Tuscus* ‘etrusc’ i *Etrūria* ‘Etruria’. Note's igualment que, per exemple, el topònim *Turche* a Buñol (València) ve a designar lo mateix que segons Blasco indica el topònim *Tuturki* sart, descrivint aquell autor concretament un d'estos del següent modo: «da un ‘incastro di rocce’ fuorisce una cascata» (Blasco 2010: 130). Per a Blasco (2010: 124) inclús: «È evidente che il tipico cognome sardo *Turchi* è [...] di origine iberica».

Finalment, una altra possible —encara que improvable— correspondència hispànica la tindriem en l'abreviatura *TVTVG*, desenrollable com *TVTVG(IENS–)* i entesa habitualment com el gentilici d'una localitat **Tutugi*, abreviatura documentada en un grapat d'epígrafs hispànics, la qual cosa ha permès, per cert, identificar el topònim en l'important jaciment del Turó del Real, en Galera (Granada), però òbviament i a pesar del seu possible *–gi* final, tan típic de topònims ibèrics (§ 2.2.5.1) i que a més suggerix la possible desaparició d'una consonant sonora contigua (**Tutungi*, **Tuturgi*...) res més dona la garantia que l'etimologia siga en realitat, per exemple, afroasiàtica, semítica o camítica.

Turche, Bunyol, València (Fotografia de Roberto Beltrán)

Encara que naturalment totes estes assonàncies no admeten una llectura científica indisputable i pogueren no tindre cap significació, sí que pareix, si més no, curiós que tingam ací una seqüència tan fàcilment i polièdricament descomponible en elements majoritàriament anindoeuropeus. En tot cas, les objectives circumstàncies de la documentació del registre paleosart fan que el seu testimoni ací no siga utilisable de modo general en el nostre jerarquisat llistat d'afinitats llingüístiques, si bè, com vorem, algun detall llingüístic mos podrà resultar d'especial importància com sens dubte ho podrien ser també en el seu moment les singulars circumstàncies geogràfiques i històriques de la dita entitat llingüística.

1.4. L'afinitat també té ses *mares* i les seues conseqüències

Enfront dels ací criticats conceptes metodològics d'arbre genealògic, família o parentesc llingüístic, l'aplicació del més flexible i —sincerament creem realista concepte d'afinitat o com millor es establixca la seua denominació— comporta una sèrie de conseqüències teòrico-pràctiques. Una evident i que ací mos interessa especialment recalcar és la possibilitat de reconèixer més d'una *mare* a una llengua donada, és a dir, reconèixer relacions prioritàries en més d'una llengua pretèrita dins d'una determinada evolució. Una atra conseqüència és acceptar el presupost —mos pareix— bàsic i general d'incloure sense complexos el mestitjage com un fet cèntric i no perifèric al sí de totes les llengües i en la seua evolució. En el cas concret del vasc la suposició que en pretèrites fases protohistòriques, per eixemple, no fora esta una llengua tan contaminada o mestija tal qual ho és en la seua fase històrica, constituïx una suposició obertament impugnable i és de fet una de les bàsiques objeccions formulables contra l'asèptic i *autista* purisme llingüístic que caracterisa les reconstruccions de Lakarra, per a qui el vasc actual és una llengua aïllada i provablement sempre hauria sigut una llengua aïllada; per a qui el vasc actual és una llengua molt contaminada i sempre hauria sigut una llengua... no contaminada.

1.4.1. Incorporant còpies pròximes i... llunyanes

Que el vasc haja copiat formes de les històricament veïnes llengües cèltiques o viceversa —i tradicionalment a tal trascolada solen assignar-se formes com a vasc *ader* ‘banya’ i irlandés *adarc* ‘banya’ (Gorrochategui 1984: 128; Trask 1995: 70...) o vasc *andere*, *andre* ‘senyora – dona’ i galés *anner* ‘tercenca’ o irlandés mig *ainder* ‘chicona’ (Gorrochategui 1984: 128)— a estes altures sorprendrà a molt pocs, habituats a reconèixer moltíssimes còpies del llatí —potser més de les degudes (§ 2.1.14.1.1 i 2.4.1)— o de les llengües romàniques en el vasc històric.

Aixina mateixa la forma *harri* ‘pedra – roca’ del vasc podria ser l’adaptació de l’antiga base celtoid **kar[r]-* (*uide* Agud & Tovar 1989: 183–184 s. *arri*; en contra Lakarra 2010: 206 n44b), tan freqüent en la toponímia. Per a Blasco (2013: 104) també la forma o base ibèrica CeRE– participaria de la mateixa arrel. Igualment la veu vascònica *iturri* ‘font – manal’, si en *i-*epentètica, podria també procedir d’una base també celtoid i toponímica **tur-* ‘font – chorro – broll’.

Més refractària, en canvi, serà la majoria a acceptar, d’acort en la concepció més oberta al mestizaje ací propugnada, la possibilitat de plantejar còpies de llengües històricament més llunyanes, com, per exemple, que el nom del grevoler en vasc, *gorosti* —que, com ya vea Trask (1995: 70; *uide* ítem Igartua 1999), «is difficult to dissociate from Sardinian *golóstru* ~ *golóst(r)i* ~ *colostri*»— pugja procedir de la mateixa paraula que el grec κήλαστρος (femení) ~ κήλαστρον (neutre) ‘grevoler’, on tant el sufix –αστρο– quant

l’arrel oferixen bones bases etimològiques en el propi grec (Chantraine 1999: 524 s.u.). Una atra còpia del grec i en concret de ἀργός ‘radiant – blanc’ o forma semblant podria ser el vasc *argi* ‘lleuger – clar’.

D’atra banda, la forma del vasc *erreka* ‘riu – riera’ pareix, per descomtat, una còpia regularíssima de l’eslàvic ‘riu’ (búlgar *peka*, chec *řeka*, eslovac *rieka*, polac *rzeka*, rus *peká*, serbocroat *rijeka*...). A més i encara que hi ha algunes importants diferències de detall, la veritat és que vasc i el grup eslàvic compartixen la tendència a usar la palatalisació —només consonàntica en el cas de la llengua hispànica— com a marca de diminutiu. Igualment l’us de –ko com a diminutiu en vasc i ya aixina, com vol Gorrochategui (2009: 544), en l’exemple epigràfic d’època romana (Villar del Río, Sòria) *SESENCO* a partir de vasc *zezen* ‘bou’, o potser l’aquità *ATTACONIS* (C.I.L. 13,265) a partir del **atta* ‘pare’ reconstruït per a algunes llengües euroasiàtiques (Gorrochategui 1984: 147) es deixaria parangonar en comoditat en el us de –k–, dins del general us indoeuropeu, com a marca de diminutiu en el grup eslàvic: polac *baran* ‘moltó’ – *baranek* ‘corder – anyell’ en la usual –e– epentètica (genitiu *baranka*).

Quant a vasc *hartz* ‘orso’, més d’una vegada s’ha senyalat la seua possible base indoeuropea (confusament *contra*, segons pareix, Lakarra 2010: 206 n44b, qui adjunta *[h]arr[e]* ‘part – terrós’): ‘orso’ armeni *arj*, avèstic *arəšō*, grec ἄρκτος, hitita *hartagga-*, irlandés *art*, llatí *ursus*... sense que pugja precisar-se el seu oríge concret i quedant per aclarir la /h/ del vasc, la qual cosa no fa impossible una còpia en sentit invers, és a dir, per part de les llengües indoeuropees. Ha de notar-se, d’atra banda, la gran importància

de l'orso en l'antiga mitologia i llegendes dels vascos: «We Basques used to believe we descended from bears» (¡!; *uide* Frank 2008: 54).

Evidentment la confirmació de, per dir-ho aixina, *egeïsmes* o esclavismes en el *continuum* vascònic suggeriria la projecció prohistòrica d'una ubicació ben diferent (§ 1.5.1) per als antepassats dels històrics aquitans.

1.4.2. Admissió de mixtures africanes

Mentres les possibles còpies dalt senyalades apuntarien a la possibilitat d'un contacte en llengües de l'Europa oriental, altres autors han apuntat a un contacte —i inclús a vegades un origen— africà. Curiosament, seguint un estricte paràmetre tipològic ja al seu moment López (1985) va mostrar com des de criteris objectius —encara que algun pugui ser més o menys discutible— el vasc posseïa pràcticament i en puritat tots els trets que alguns especialistes assignaven a les llengües... criolles. A l'hora concreta d'identificar el component aloglòtic del vasc aquell autor es va decantar per un element camític, i això molt probablement induït per l'afinitat —ya siga real o suposta— ibèrica i per l'origen tradicionalment africà —ya siga real o supost— dels ibers: «imaginar que una lengua de procedencia euroasiática se relexificó tomando como modelo otro idioma camítico de cultura superior no contradice lo que hoy sabemos acerca de las lenguas antiguas de la península» (López 1985: 856), este idioma camític de cultura superior al que López fa referència, és, per descomptat, l'ibèric, però esta suposició sí que contradiu hui lo que sabem de les llengües prerromanes de la nostra península.

Podem aixina constatar que la huitcentista idea d'un origen meridional i africà dels ibers ha tingut conseqüències molt negatives en la investigació, propiciant potser excessos tipològic-sintàctics com els coneguts de l'eximí Tovar (1997: 144): «podríamos inclinarnos a ver en el vascuence [...] una lengua en la que se han conservado elementos camíticos que fueron una parte quizá del mundo preindoeuropeo en el occidente de Europa».

És també possible que la citada i influent *teoria contestana* de De Hoz tinga la seua arrel en el dit prejuí al limitar—contra tanta evidència objectiva— essencialment a la Contestania la zona verdaderament vernàcula de la llengua ibèrica i considerar-la *vehicular*, és a dir, no vernàcula en regions més septentrionals. Nosaltres només podem reiterar—nos ací en la nostra proposta, més d'una vegada ja expressada, d'una zona vernàcula més septentrional en època històrica per als parlants d'ibèric. Per dir-ho esta vegada de modo més impactant: per a nosaltres el que els pastors aquitans són als vascos, els agricultors ibers són als catalans.

Els límits que ara i ací interessa dilucidar són els possibles entre les llengües contigües aquitana i ibèrica en l'Antiguetat i l'eventual però normal existència de parles transicionals, assumpt del que, donada la deficient documentació, encara, com Javier Velaza (2009; ítem 2012a), només podem fer balanços molt provisionals, si bé de moment estos no exclouen—al contrari: més aïna suggerixen—el contacte directe entre abdós llengües en els territoris veïns als Pirineus.

1.5. Tot al seu temps: la contextualització cronològica

Un altre aspecte, per així dir-ho, metodològic que desitjariem prèviament considerar, afecta la necessària interdisciplinarietat dels resultats obtinguts en la investigació lingüística quan estos manifesten la seua projecció en disciplines extralingüístiques com l'Arqueologia, la Genètica de poblacions, la Història antiga o la Prehistòria. Bastaran respecte d'això unes poques observacions pràctiques.

La inserció significativa de parlants d'altres llengües en territoris ja lingüísticament ocupats i essencialment homogenis no ha pogut produir-se de la mateixa manera en el món renaixentista que en plena Edat Mitjana europea o de la mateixa manera en època romana que al començament del Neolític: les circumstàncies culturals, demogràfiques, ecològiques, econòmiques, ideològiques, socials, tecnològiques... han sigut molt diferents segons èpoques, latituds i molts altres factors. així, puix, no és realista projectar sistemàticament i sense més les condicions de l'expansió del llatí—i a més majorment mal analisades—o de les llengües europees en altres continents a períodes anteriors, potser molt anteriors, on verosímilment els aspectes extralingüístics dels desplaçaments—i la velocitat d'estos notòriament—de parlants d'una llengua determinada degueren de ser molt diferents. Així, per posar un exemple maliciós, per a res deuen de ser comparable les condicions de l'expansió—si és que expansió més que mer desplaçament—lingüística que va comportar el segur moviment de pobles que, d'acord en la comuna i sòlida informació d'arqueòlegs, genetistes i prehistoriadors, tingué lloc en l'Europa que conegué la irrupció del Neolític.

Ademés per a èpoques més antigues —per obvis motius relacionats en la baixa demografia i en la lentitud, sobretot terrestre, dels desplaçaments— les infraccions a la gradual transicionalitat en les concatenacions dialectals —com els illots de les aglutinants e anindoeuropees llengües del etrusc, ibèric, hongarès i vasco en l'oceà indoeuropeu del nostre continent— difícilment poden interpretar-se com una altra cosa que fenòmens adventicis, és a dir, intrusions. Per paradoxa la situació és la inversa en èpoques posteriors, quan els pobles que realitzaran els majors desplaçaments, seran precisament els de tecnologia més avançada, societats ja demogràficament poderoses, estratificades, lletrades, proveïdes d'una administració efectiva etc., de manera que les llengües intrusives sovint ocuparen vastes superfícies, com l'espanyol a Amèrica, el francès en Àfrica o l'anglès i el portuguès en uns quants continents.

Les observacions exposades i prou altres que podria fer-se són causa, entre moltes altres, de l'emergència del denominat Paradigma de la Continuïtat Paleolítica, que, com serà d'alguns sabut, proposa respecte a la teoria tradicional una dràstica retro-datació de la presència de les llengües indoeuropees a Euràsia. No obstant això, aquí el més rellevant del el dit Paradigma és el següent corolari: si l'extens i lingüísticament compacte a Europa és l'indoeuropeu, l'indoeuropeu és l'antic, de manera que l'aquità o l'ibèric deuen de representar intrusions posteriors. així, puix, com ja en altres llocs hem manifestat, el Paradigma de la Continuïtat Paleolítica té el seu corolari natural en el Paradigma de la Discontinuïtat Neolítica, és a dir, a assumir que, una vegada acceptat el primer paradigma, cal acceptar com a hipòtesis de partida també el segon i partir així de la

més econòmica proposta que les excepcionals llengües anindoeuropees són posteriors, almenys en el nostre llingüísticament compacte continent, a les indoeuropees.

1.5.1 El mite de l'europeïtat "de sempre" del vasc

El dit plantejament posa, puix, en dubte la tradicional idea del caràcter preindoeuropeu (*sic*) del vasc, al posar en dubte el mateix concepte de *preindoeuropeu*, l'existència del qual a Europa i gran part dels extensos territoris on antigament es parlaren llengües indoeuropees, està, per cert, per demostrar. No obstant això, aquella idea s'ha mantingut inamovible, com un tabú, en tot lo món fins a ser desafiada només recentment per alguns. Basten uns pocs però eloqüents testimonis. Abans de canviar radicalment d'opinió el mateix Villar (1991: 438) esposava el que era sens dubte i fins fa uns pocs anys la doctrina comuna en estos singulars termes: «los vascos no han venido de ninguna parte [...] somos los indoeuropeos los que hemos llegado a este rincón del mundo [...]

Ellos son una parte de la población neolítica de España». Un parell d'anys més tart per a Manzelli (1993: 429): «Il basco è una lingua europea da "sempre" (se ne parla infatti in termini di "lingua" più antica dell'Europa occidentale)». I poc després Trask (1997: 35): «Basque is beyond dispute the sole surviving pre-Indo-European language of western Europe».

Caldria arribar al segle XXI per a llegir afirmacions de tenor ben distint com estes d'Almagro (2005: 5): «El origen "ancestral" de los vascos es un mito historiográfico derivado de concepciones bíblicas anteriores al desarrollo de la Prehistoria» y aún «considerar a los Vascones como indígenas y a los otros como "invasores", sólo responde a un mito anacrónico, pues está contra todas las evidencias, ya que, en todo caso, tal como indican la hidronimia más antigua y el substrato cultural, son las poblaciones indoeuropeas las que parecen ser más antiguas en el País Vasco» (2005: 17). Com recentment escrivíem, «tanto dal punto di vista archeologico (Almagro 2005, 2008) quanto da quello genetico (Izagirre–De la Rúa 1999; cf. anche Villar 2005, pp. 409–414; Almagro 2008, pp. 51–52, 63–64), e perfino da quello linguistico (Villar 2005, pp. 503–514; Villar–Prósper–Jordán–Fernández 2011, pp. 144–145), sono state recentemente gettate molte ombre sull'antichità delle popolazioni bascofone nella loro sede storica dell'angolo cantabrico. Dunque, proprio come gli etruschi, anche gli altri popoli che costituiscono la minoranza linguistica anindeuropea dell'Europa occidentale, come probabilmente gli iberi e anche — perché no? — gli aquitani, possono essere intrusivi, cioè possono essere arrivati da altrove».

2. Afinitats: les isoglosses comprometedores

Passem ara revista a les isoglosses del vasc, de les llengües que ham senyalat com més afins, aquità i ibèric, i de les llengües del seu general i immediat entorn, les quals, com s'ha apuntat, són totes indoeuropees.

Com anticipem ya, les afinitats majors es donen més a l'orient, en les llengües uràliques i encara més, com vorem, en les túrciques, per la qual cosa sistemàticament incloem també i tractem les característiques comunes que presenten estos dos grups llingüístics, *casualment* els grups llingüístics aglutinants geogràficament més pròxims a les aglutinants llengües anindoeuropees d'*Hispania*.

Com se vorà, ocasionalment l'atra llengua anindoeuropea de l'antiguetat europea i de la que posseïm documentació, l'etrusca, participa alguna vegada de les afinitats que senyalarem. No incloem de modo general en el nostre treball la comparació en les diverses i tan variades llengües del grup o grups caucàsics entre atres raons perquè, com be ho expressa Núñez (2003: 241), «el fonetismo de las lenguas caucásicas es diametralmente opuesto». Per paregudes raons no ham inclòs la comparació en les llengües afroasiàtiques en general. La varietat camítica —per les llengües berebers que es parlaven antigament a l'atre costat de l'estret de Gibraltar— i també després la varietat semítica —pel fenici colonial i arribat com a púnic a Cartag— eren a l'Antiguetat les segones geogràficament més pròximes, després de les indoeuropees, a l'aquità i a l'ibèric. Només ocasional i puntualment ham reflectit les similituts que pogueren tindre les llengües camítiques i semítiques en la llengua objecte principal del nostre examen.

Ni qué dir té que no en tots els casos —i notòriament en el cas de l'aquità i de l'ibèric— podem donar precisa resposta i a vegades ni tan sols resposta a les afinitats que plantegem.

2.1. Al gra: afinitats fonològiques

Comencem en les per a mosatros sempre rellevants característiques fonològiques, quasi les úniques que, per cert, ara com ara podem aïllar en el cas de l'ibèric.

2.1.1. Accentuació oxítona

L'accentuació no ya de l'antic aquità sino del propi vasc abans de la seua documentació oral continua sent objecte de dur i durat debat (*uide* verbigràcia Hualde 1986, 1988, 1989, 1993, 1996, 2008...; Martínez 2004...), al punt que per a Trask (1997: 166) l'accent era «the one aspect of Pre-Basque phonology on which we are still in the dark» i per a Hualde (2004: 135) «Uno de los temas más controvertidos de la fonología diacrónica vasca». Tampoc falta qui haja negat relleu al accent en esta llengua com succeïx en atres llengües, com a verbigràcia en yoruba, és a dir, hi ha llengües que, simplement i per dir-ho aixina, no tenen accent. Aquell, a qui cal concedir almenys el crèdit d'haver dedicat més pàgines que ningú a l'asunt, propon, no obstant això, que el variat patró d'accentuació dels actuals dialectes del vasc «derives from an earlier one where accent was not contrastive, falling always on the last syllable of the word or phrase» (Hualde 1995: 179: *uide* ítem 2.1.14.1).

Per a l'ibèric mosatros proponguérem al seu dia —sempre de modo general, com és la tònica tipològica— un accent fix, el propi de les llengües aglutinants, i en concret en la sílaba última.

Serà sabut que en l'aglutinant grup túrcic l'accent recau de modo general en l'última sílaba, de manera que «Most Turkic languages have pitch accent, that is increase of the tone height, on the last syllable of active lexical items» (Johanson 1998: 34). Naturalment una anàlisi més profunda fa aflorar característiques més matisades que per a les llengües túrciques podríem il·lustrar en el cas casac: «As in most Turkic languages, accent is characterised by a rising tone that normally is on the last syllable. This pitch accent is different from the stress accent, which normally occurs on the first syllable. Exceptions include expressive words, onomatopoeias, imperatives and interrogative pronouns» (Kirchner 1998: 320). Se notarà que una de les excepcions a la regular accentuació oxítona del turc, a saber, la seua retracció en noms de lloc, guarda una certa similitut en l'observació per Hualde (2004: 180; ítem Martínez 2006: 147) de que l'accentuació [—' —] en disílaps es troba en un sector limitat del lèxic i té un clar origen secundari, de manera que «En palabras autóctonas, esta acentuación aparece en muchos ítemes léxicos con sentido locativo (*tóki* 'lugar', áurre 'parte anterior', átze 'parte posterior')», ya que en turc els noms de lloc mai són oxítons, accentuant-se la majoria de vegades en la primera sílaba.

Per la seua banda, les aglutinants llengües uràliques presenten l'accent regularment en sílaba inicial.

Quant a l'àmbit indoeuropeu, la reconstrucció, a partir de l'imponent material documental, apunta a un accent mòvil i, en tot cas, en tendència més aina a fixar-se en la penúltima sílaba. Esquemàticament les dades examinades, per tant, podrien presentar-se aixina:

Accentuació oxítona			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
possible	possible	sí	no

2.1.2. Harmonisació o reducció vocàlica

Fenòmens —molt modestos pero antics— d'anivellació vocàlica o, com els denomina Lakarra (2005: 436), de «acomodación de vocales» s'han senyalat en vasc, almenys des de la valiosa *Fonètica Històrica* de Michelena (1990: especialment 73–85), podent quedar algun d'estos fenòmens senzillament explicats com a casos d'assimilació; aixina, per exemple, el pas de /u/ a /i/ «bien establecido en posición inicial ante labial» (Michelena 1990: 76). No obstant això, no és menys cert que fenòmens d'anivellació vocàlica com els passos [i – i > i – y], [i – u > u – u], [u – i > i – i] per a síl·labes contigües en àmbits dialectals, quals rossinyols *uturri* 'font' enfront del més comú *iturri* (Michelena 1990: 79) o *zibi* 'pont' enfront del comú *zubi* (Michelena 1990: 77), recorden fenòmens bàsics d'harmonisació, per més que, pròpiament parlant, podem donar per totalment vàlida l'opinió de Trask (1997: 118) de que en vasc «Vowel harmony is absent, apart from some very rudimentary manifestations in a few varieties». En todo caso, autores como Hualde (2004: 189) hablan para estos casos expresa — o intuitivamente — de «fenómenos de armonía vocálica».

A més esta apreciació general potser se circumscriuria essencialment el període històric i documentat del vasc. La situació va poder ser distinta per a fases més pretèrites. Comenta aixina Lakarra (2005: 437) l'observació

de Christianus Cornelius Uhlenbeck segons la qual l'estructura radical disil·làbica «con idéntico vocalismo en en as sílabas (*zahar* 'viejo', *lehen* 'antes', *zikin* 'sucio', *txokor* 'mazorca', *zuhur* 'sabio' y varias docenas más) era el tipo radical más antiguo [...] no cabe olvidarnos de este fenómeno y es posible, incluso, que de su estudio puedan derivar conclusiones del mayor interés» reconeixent *ibidem* finalment que «Es innegable la presencia de algún tipo de armonía vocálica» en el vasc antic o en una fase anterior i precisant que la dita harmonia seria un fenomen en part lligat a la reduplicació i a l'evolució de la "forma canónica" (§ 2.1.14) cap al disilabisme (2005: 438), ya que és obvi que malament podria parlar-se de "harmonia vocàlica" en monosílaps, senyalant a més el detall que en la seua composició són menys transparents els disílaps en vocalisme únic —*id est*: els que potencialment podrien haver experimentat el procés d'harmonisació— que aquells disílaps de vocalisme diferent com *nahi* 'voler' o *bero* 'calent' (2005: 438)), la qual cosa suggerix que estos són més recents. Pot aixina concloure Lakarra (2010: 223 n109) que «Mitxelena supone (erróneamente en mi opinión) que *u – i* es más antiguo que *i – i*» i defensar «la antigüedad del vocalismo *i – i* (< **e – i*) frente a *u – i*» (2010: 226 n127). Té, d'atra banda, tota la raó Lakarra al preguntar-se què és en essència l'harmonia vocàlica sino un fenomen que permet o facilita l'aglutinació (2005: 438), concloent que, encara que tardà per haver de ser posterior al previ periodo monosil·làbic que este autor establí (§ 2.1.14), «hubo un desarrollo de la armonía vocálica en los momentos iniciales de la transformación de la lengua en aglutinante».

Molt distinta podria ser la situació de l'ibèric, llengua per a la que, a falta d'un estudi més extens que esperem oferir en una altra ocasió, bastarà ací observar les clares alteracions perceptibles en les versions gregues i llatines de formes ibèriques. Indiscutiblement no podem parlar, obligats també pel coneiximent necessàriament precari d'esta llengua, d'una harmonia vocàlica pròpiament dita en ibèric, pero no és menys cert que almenys una mena de reducció vocàlica pareix perceptible en els nostres documents, resultant que, en definitiva, l'harmonisació és també un tipo específic de reducció. Citem els casos de BaIToLO (A.8) – *Bætulo* (Mela 2,5,90; Plin. *nat.* 3,4,22; Ptol. *geogr.* 2,6,18: βαιτουλών), BaRCeNO (A.6.11) – *Barcino* (Mela 2,5,90; Plin. *nat.* 3,4,22; βαρκινών), CaŠTiLO (A.97) – *Castulo* (Liu. 24,6,41; Ptol. *geogr.* 2,6,58: Καστουλών), IBoLCa (A.100) – *Obulco* (A.100; Plin. *nat.* 3,3,10), ILTiRCeSCeN (A.19) – *Ilergetum* (Plin. *nat.* 3,4,21; Ptol. *geogr.* 2,6,67: Ἰλέργητες), ILTiRTa (A.18) – *Ilerda* (It. *Ant.* 391,2 y 452,2; Ptol. *geogr.* 2,6,67: Ἰλέρδα), UNTiCeSCeN (A.6) – *Indigetes* (Plin. *nat.* 3,4,21) o USECeŖTe (A.26) – Ὀσικέρδα (Ptol. *geogr.* 2,6,62; Plin. *nat.* 3,4,24: *Osicerdenses*)...

Com notem al seu dia, també —mos pareix— han de considerar-se com a casos de reducció fenòmens ¿dialectals? observables en els propis texts ibèrics del tipo BeCoNiLTuN (F.21.1), BeCoNCiNE (F.20.1) y BeCoNTeCe[(F.20.2) enfront de BaCoNTeCeŖ (C.4.1) o be ATiNBeLAUR (C.18.5), LACeRBeLAUR (D.4.1) y CuLEŠBeLAUR (F.20.1) enfront de TiCiŖSBeLAUR (C.4.2).

És sabut, d'atra banda, que en les seues múltiples variants l'harmonia vocàlica és un dels trets més excelents i característics de les llengües túrciques.

Idèntic fenomen té aixina mateixa la seua representació en l'àmbit uràlic, on «vowel harmony is reconstructed as occurring in roots, derived stems, and inflected forms; the vocalism of the root is always dominant» (Abondolo 1998: 17). En definitiva, «fenomeno fonologico suprasegmentale [...] è l'armonia vocalica cui sono interessate sia le lingue uraliche sia quelle turche e mongole» (Manzelli 1993: 436).

Atres fenòmens tipològicament més pròxims a allò que s'ha vist per al vasc es donen ocasionalment en alguna llengua indoeuropea, com en prussià, que tendix a contagiar almenys la /i/ de la segona sílaba a la vocal de la primera sílaba —tipo *sirwis* 'corzo', cf. llatí *ceruus* 'cérvol – cervo'; *pintis* 'camí', cf. llatí *pontis* 'del pont' (genitiu) — pero de modo general el fenomen és totalment alié a l'àmbit indoeuropeu. Esquemàticament les dades examinades podrien presentar-se aixina:

Armonisació o reducció vocàlica			
vascònic	ibèric	túrcico	uràlico
possible	possible	sí	sí

2.1.3. Afonematisme de la quantitat vocàlica

Com que el nostre coneiximent tant per a l'aquità quant per a l'ibèric depenen essencialment d'una magra o difícil documentació de caràcter gràfic, no podem determinar si la quantitat vocàlica tenia, com en tantes llengües històriques indoeuropees i en lo que pareix un tret heretat i patrimonial, valor fonemàtic distintiu, és a dir, si aquells diferenciaven vocals llargues i breus i en conseqüència diferenciaven també paraules segons este paràmetre, tal com, per posar un senzill eixemple, el llatí diferenciava entre *pōpulus* 'poble' y *pōpulus* 'àlber – chop'. Ara be, en cap d'aquelles llengües —cal reconèixer— hi ha el menor indici de l'us de tal tret fonemàtic, impressió corroborada pel testimoni del vasc històric, on no hi ha tampoc el mínim indici segur de tal possibilitat.

Per a l'ibèric més concretament ham d'aduir dos dades: l'alfabet greco-ibèric, que potencialment podia haver fet us d'esta característica almenys per a alguna vocal, no reflectix, segons pareix, cap distinció a este respecte. A més les aparentment imprevisibles fluctuacions vocàliques observades en les versions grega i llatina de formes ibèriques i dalt citades (§ 2.1.2) apunten a la inexistència de vocals llargues distintives en esta llengua, ya que esperàriem major sistematisme en les adaptacions almenys en alguns casos. Cal comparar el fenomen, en canvi, en lo que ha succeït per a la formes cèltiques documentades en la nostra Península, el vocalisme de les quals de modo general apareix fidelment reflectit en les corresponents versions helèniques i llatines.

De modo general el grup túrcic ha desconegut també —i aixina es postula igualment per al reconstruct prototúrcic— la quantitat de les vocals com un tret fonemàtic distintiu, independentment de que, com sol ser habitual i ya siga per desenroll propi o ya siga per contacte en una atra llengua, tal distinció puga haver emergit en alguna llengua particular. Digam que en les llengües túrciques ha primat històricament com a element distintiu més la qualitat vocàlica que la quantitat.

Quant a les uràliques, cal tindre present que «Probably no academic field is more contentious than the prehistory of the Uralic vowels» (Abondolo 1998: 16), si be pel que fa a este punt pot precisar-se que «According to the view that has been the most rigorously demonstrated, if not the most widely accepted, distinctive vowel length throughout Uralic is a secondary development» (Abondolo 1998: 16).

Quant a les llengües indoeuropees, com es va comentar, estes han fet històricament extensiu us d'este expedient fonemàtic. Esquemàticament les dades podrien presentar-se aixina:

Afonematisme de la quantitat vocàlica			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	molt possible	sí	sí

2.1.4. Falta o raresa de /d-/ inicial

En vasc /d-/ inicial apareix a penes per a formes foranes o algunes formes de rellevant significació morfològica (Michelena 1995: 107; Lakarra 1995: 198 i 201–202 i 1996: 22). Constata aixina Michelena (1995: 107) que en vasc «nominal forms beginning with *d-* or *t-* are almost completely lacking, except in loan words and expressive forms». Com apunta també Lakarra (1995: 198), «A more mysterious gap is the absence of word-initial dental stops in the native vocabulary», puix «word-initial dental stops are only found in borrowings and in present-tense verbal forms, which would be explained by the fact that the verb could never appear in phrase-initial position» (1995: 201–202). En les sempre més compendioses paraules de Trask (1997: 166): «Initial *d-* occurred only in finite verb-forms». Esta restricció cal posar-la en relació en la de *t-* inicial, perquè «Absolutely no native Basque lexical item of any antiquity can begin with any of *p*, *t*, *d* or *r*» (Trask 1997: 128).

La situació és un poquet distinta en els casos de l'aquità i de l'ibèric, on a lo manco *t-* inicial té una freqüència normal. Ara be, en aquità hi ha evidències d'un procés *in fieri* del tipus *t-* > *h-* (Michelena 1995: 112) si es juja per casos qual la coexistència de formes com *TALSCONIS* (C.I.L. 13,555; Gorrochategui 1984: 276) i *HALSCONIS* (C.I.L. 13,341; Gorrochategui 1984: 213), lo que suggerix que la dental nassall haja experimentat una fortició realisant-se en algun moment com [t^h], [t⁰] o [θ], per citar les tres possibilitats fonotípiques fonamentals, abans de passar a [h]. Igualment en aquità hi ha noms en *d-*: *DANNADINNIS* (C.I.L. 13,260), *DERI* (C.I.L.

13,485), *DERRO* (C.I.L. 13,30), *DONNIA* (C.I.L. 13,530), *DVNOHORIGIS* (C.I.L. 13,267), *DVNOHOXSIS* (C.I.L. 13,138)... Respecte d'això senyala Michelena (1995: 112) que no puga excloure's que molts d'estos noms siguen d'orige indoeuropeu i alguns ho són certament, quals *DANNONI* (C.I.L. 13,17), *DANNONIA* (C.I.L. 13,118), *DANNORIGIS* (C.I.L. 13,5), *DONNI* (C.I.L. 13,5) o *DVNOMAGIVS* (C.I.L. 13,17).

D'atra banda, en ibèric /d-/ es dona rarament en inicial (Michelena 1995: 112; Quintanilla 1998: 38). En el més recent lèxic de Moncunill i que, encara que siga sectorial —per a antropònims o noms personals documentats a Catalunya— té la ventaja d'incorporar la llectura binoclusiva —és a dir, distinguiu sordes i sonores— només es registra una forma començant en /d-/: *DEŠAILAUR* (2010: 74). Seguim, puix, depenent ací essencialment dels escassos testimonis en escritura greco-ibèrica: *DADULA* (G.1.1), *DELOŘ* (G.1.8) i poquet més.

Per la part túrcica baste recordar que «Initial *d-* is supposed to have disappeared in favour of *t-*» (Johanson 1998: 96).

Per la seua banda, ni /d/ ni /t/ troben majors restriccions en les llengües uràliques o les indoeuropees per a aparéixer en posició inicial.

Esquemàticament aixina les dades:

Falta o raresa de /d-/ inicial			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	sí	sí	no

2.1.5. Falta de /m/

La comuna —per a aquità-vasc i ibèric— aparent falta d'un fonema patrimonial /m/ és verdaderament un fet singularíssim, ya que /m/ és un dels fonemes més freqüents en els repertoris fonemàtics de les llengües del món. Per eixemple, en el mostrari, escàs pero d'alguna manera significatiu, de 29 llengües arreplegades en *l'Handbook of the International Phonetic Association* (1999) cap d'elles no té /m/. En tota la raó per a Trask (1998: 317) l'absència de /m/ en protovasc constituïx «an extraordinary property for a Eurasian language» i «perhaps the single greatest typological oddity» d'aquella entitat llingüística.

Ya, en efecte, va quedar establert en Michelena (1990: 267) que era «dudosa la existencia de /m/ en el antiguo sistema vasco» (*item* 1990: 270). D'atra banda, no falten interferències o confusions de [m] en /b/ en vasc: «Initial *b* frequently became *m*, especially before another nasal» (Trask 1997: 167).

Estant les coses aixina, la hipòtesis més prudent és partir de la suposició que tant aquità quant ibèric van eixir d'un patró fonemàtic en */m/ i que este fonema o es va perdre o, la qual cosa sol ser més habitual, es va alterar. Puix be, un fenomen semblant trobem en àmbit túrcic, una vegada que «Initial *m-* is supposed not to have existed in Proto-Turkic, and it still only occurs in copied words and in forms assimilated due to a following nasal, e.g. *men* 'I' < *ben*» (Johanson 1998: 106). D'atra banda, en este mateix grup llingüístic la /m/ interna sol preservar-se, si be en el túrcic sudsiderià tenim molts casos on apareix /b/ en conte de la /m/ esperada,

de manera que per a 'ferro' tenim, per exemple, en cacàs (*Khakas*) *tebir* 'ferro' enfront del turc *demir* (Johanson 1998: 106).

Inversament, encara que generalment /b/ és estable en les llengües túrciques, en moltes d'elles l'assimilació a una consonant nasal present en la síl·laba següent ha comportat la nasalisació de la labial, aixina *murun* 'nas' en yacut enfront de turc *burun* o turcman *men* 'yo' enfront de turc *ben* (Johanson 1998: 102–103), perquè ja en antic túrcic «Initial *b*– changes to *m*– when the following consonant is a nasal» (Erdal 1998: 140); en l'azerí, d'atra banda tan pròxim al turc, no obstant això «The nasal *m* corresponds to *b* in Turkish words containing a following nasal, e.g. *men* 'I' vs. Turkish *ben*» (Schönig 1998: 249); en chagatay n'hi ha «a widespread assimilation of **b*– to *m*– before nasal consonants» (Boeschoten & Vandamme 1998: 169); en les llengües túrciques sudsiberianes «old *b* is represented by *m* if the word contains a nasal consonant, sometimes even if the word does not contain a nasal» (Schönig 1998: 405); en fi, en quirguisi «The pronoun *bul* 'this' has initial *m* in all oblique cases except the dative» (Kirchner 1998: 348). En tot cas, resulta evident que la dèbil autonomia fonemàtica de /m/ en túrcic es deu essencialment a la seua confusió en /b/. En eixe mateix sentit ya Manzelli (1993: 438): «merita un cenno [...] la tendenza ad alternare o confondere le bilabiali orali ([b] o [p]) con la nasale ([m]) in basco come nelle lingue turche e mongole [...] Nel turco di Turchia il pronome personale di prima persona singolare suona *ben* 'io', cfr. in gagauso (Moldavia/ Besarabia) *bän*, mentre nelle lingue più strettamente apparentate [...] compare una nasale iniziale (azerbaigiano *män*, turkmeno *men*) come nelle lingue del gruppo kipciäk parlate in

Europa (tataro di Crimea *men*, nogà *men*, tataro di Kazàn *min*, baschiro *min*) non diversamente dall'antico turco (VIII secolo d.C.) che aveva *män* 'io'».

Tenint en conte l'importància glotogònica de /m/, molt probablement un dels primers fonemes consonàntics a emergir, i la consistència en la que una nassal i especialment la /m/ —baste respecte d'això aduir ací les pròximes llengües indoeuropees i uràliques— està present per a la designació de la primera persona, cal acceptar com a hipòtesis menys arriscada la suposició de que tant vascònic i ibèric quant el grup túrcic van partir d'un estadi en /m/ i a més en el cas del túrcic probablement en el dit element com a base consonàntica per a referir-se a la primera persona del singular; és a dir, més aïna caldria pensar en un procés *men* > *ben* 'yo' que al revés. Aixina, puix, indirectament el grup túrcic mos allumena el camí d'una banal possibilitat explicativa per a la falta de /m/ en el binomi vascònic–ibèric, a saber, la confusió en /b/, al punt de convertir-se els dos elements en meres i mútues alofonas predominant finalment la major freqüència o, si es vol, jerarquia fonemàtica de /b/, l'única labial entre les oclusives orals després de la pèrdua d'una provabilíssima */p/ (*lege infra*). Cal notar que esta explicació choca, almenys en part, en la posició d'alguns vascòlegs que creuen que la possible */m/ degué d'evolucionar, com tants atres fonemes del vasc, a /h/. Creem més realista, per les dades disponibles i per la seua major banalitat, la general explicació de la desaparició de /m/ deguda a la seua confusió acústica en /b/, fet al que notòriament en el cas hispànic podem encara afegir els numerosos testimonis històrics de confusió entre /m/ i /b/ en les parles hispàniques —en bons indicis per a

poder ser considerada resultat del típic fenomen de substrat— i el caràcter viu, operatiu i actual de tal confusió per a molts parlants.

Ya en un atre grau i que sens dubte a alguns pareixerà més hipotètic, mos pareix un atre argument en favor de l'explicació proposta la identificació per Blasco (2010 pàssim; 2011: 29–31) d'una arrel paleosarda **mel-* 'negre' en una variant **mele-* que per a este autor (2010: 121) seria «la piú productiva nella Sardegna centro-orientale, dando via a centinaia di microtoponimi» en l'arrel **bel-* del vasco històric d'idèntic o afí significat (Trask 2008: 134 s. **bel-*) i que podria ser també la mateixa per a l'ibèric, documentada en concret en el segment BeLEŠ. I hipòtesis sobre hipòtesis: si la nostra proposta de relacionar tals formes en l'homosèmica veu helènica μέλας 'negre' és correcta, tindríem un atre possible testimoni d'un pas de l'element /m/, mantingut en grec i paleosart, al fonema /b/ d'aquità-vasco i ibèric.

Com la majoria de les llengües del món, tant el grup uràlic quant l'indoeuropeu presenten regularment /m/.

Les dades esquemàticament:

Falta de /m/			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	sí	sí	no

2.1.6. Desaparició de /n/ intervocàlica

Com és sabut, no sols el vasco sino també el gallec i portugués presenten, excepte en contacte en /i/, desaparició de l'antiga consonant nassal intervocàlica. Inclús segons Trask (1997: 167): «Pre-Basque **n** was lost intervocally». No obstant això, el testimoni aquità, que registra molts exemples tant de <N> de quant de <NN> d'intervocàlics, apunta que el fenomen siga relativament tardà.

Ara be, lo dit no exclou taxativament que la pèrdua de /n/ intervocàlica siga o be un fenomen latent o be un fenomen reincident, en el sentit d'un procés que, com l'africació en les llengües germàniques, l'aspiració en els parlars armenis o la palatalisació en les llengües eslàviques, s'haja produït més d'una vegada —*id est*: de modo reincident— en l'evolució d'una continuïtat llingüística.

Fa uns anys i per al cas del gallec i portugués oferirem una explicació del fenomen la qual creem projectable al cas vasconic, a saber, la dita desaparició s'hauria produït tràmit la palatalisació de /n/, de manera que de [n] s'hauria passat a la nostra ñ [ɲ] i d'ací a la nostra tradicional i grega [j] i d'ací a [0]. Aixina, puix, la nostra hipòtesis plantejaria en concret un procés semblant a este per al continu vasconic:

[n] >	[ɲ] >	[j] >	[0]
[nn] >	[n] >	[n] >	[n]

Per la seua banda, no hi ha evidència en ibèric de pèrdua de /n/, on el corresponent grafema apareix moltes vegades en posició intervocàlica. A vegades l'escriptura llatina —sempre tan procliu a la geminació— reflectix a més noms ibèrics en *-nn-*, com en el cas del segment antroponímic *TANNE-* en *TANNEGALDVNIS* (C.I.L. 2,3796), *TANNEGALDVNIS* (C.I.L. 2,4040), *TANNEGISCERRIS* (C.I.L. 2,3794) o *TANNEPAESERI* (C.I.L. 2,5840).

De ser certa la nostra hipòtesis —que ha de competir en la hipòtesis *rinoglotofíllica* de l'enèsima habitual transformació directa en [h] de la vasculologia tradicional— cal dir que el pas intermedi ([ɲ > j]) i en general [n > j] estaria prou documentat en el grup túrcic en inicial, perquè (seguim a Johanson 1998: 105–106):

- Es reconstruïx el dit procés per a inicial, la qual cosa permet comparar, per exemple, en clau altaica el túrcic *yāz* 'primavera' i hongarés *nyár* 'estiu'.
- Es donen casos d'alternança en inicial de [n–] o [ɲ] en [j], ya siga a causa del manteniment de la consonant nassal per proximitat en una atra nassal següent, ya siga —més difícilment— per casual restitució de la nassal etimològica degut a la influència de la nassal següent, aixina 'ou' *nomurtga* en fu–yú enfront de turc *yumurta*.
- Es donen passos [ɲ > j] en les llengües túrciques; aixina túrcic *kōñ-* 'cremar' o *qōñ* 'ovella' enfront de quirguisi *küy-* i *qoy* respectivament o turc *koyun* 'ovella'. també en yacut «The nasal glide *ɣ* has developed from **ñ*» (Stachowski & Menz 1998: 418). Igualment en el túrcic sudsiberià «palatalised nasal *ñ* has normally changed to *y* [...] In the spoken language, it may be represented by

a nasalised *y*» (Schönig 1998: 405). En tofa «old *n* is represented by a nasalised *y* between vowels» (Schönig 1998: 405). La fusió de *ñ* con [j] és ya clarament apreciable en l'antic túrcic, perquè els dos elements apareixen confosos en la major part de les fonts sent també, per exemple, apreciable en l'alternança de marca de diminutiu *-K/ñA ~ -K/lyA* (Erdal 1998: 140).

Quant a l'uràlic hi ha casos més o menys provables o certes conversions de [n] en [ɲ] o en [j] aixina com confusions entre alguna d'estes, per exemple, en el subgrup samoyèdic (Janhunen 1998: 465), si be pareix tractar-se més aïna d'un fenomen ocasional dins de les diverses llengües individuals i no d'un fet característic o estés en el grup uràlic tal com sí que pareix ser-ho en el túrcic.

De la mateixa manera la pèrdua de /n/ intervocàlica es dona, com vérem, ocasionalment en algunes llengües indoeuropees, si be no pot, per descomtat, considerar-se un fenomen comú o característic d'este grup llingüístic.

En tot cas i ya que, d'una banda, es tracta d'un procés fonològic relativament banal i, d'atra banda, pareix donar-se en època relativament recent, cal tindre escassa o mínima consideració d'esta possible isoglossa.

squemàticament:

Desaparició de /n/ intervocàlica			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	no	sí	no

2.1.7. Falta de /p/

La comuna —per a aquità-vasc, ibèric i les llengües cèltiques clàssiques o les semítiques— falta d'un fonema patrimonial /p/ és aixina mateixa verdaderament un fet molt singular, ja que es tracta d'un atre fonema molt present en la majoria de llengües. Ladefoged (2001: 149) verbigràcia senyala l'aleutià com «one of the few languages that have no bilabial stop, p».

De nou en el grup túrcic el reconstruït fonema */p/ presenta una gran debilitat, al punt d'acabar desapareixent en un bon número de llengües. Note's que, a diferència d'allò que s'ha succeït en */m/, ací de modo general el problema no va ser la confusió en /b/ sino, segons pareix, la pròpia força articulatòria que ho va portar portar a l'aspiració i finalment a propiciada simple desaparició després de l'habitual estadi previ, sempre més aina precari, de /h/. Aixina, per al túrcic comú «p- developed into a bilabial fricative and then into h- [...] The initial h- disappeared in almost all languages» (Róna-Tas 1998: 71), **és a dir, segons açò un procés** [*p- > *ɸ- > h- > 0-] **és proposat per a un gran número de llengües túrciques, si be en algunes d'estes llengües**, com en el halay, parlat a Iran, la inicial /h-/ es mantingué, de manera que esta llengua «is almost the only Turkic language which consistently has Old Turkic h-» (Doerfer 1998: 281) i, d'atra banda, no tota /h/ en antic túrcic o en halay remunten òbviament a */p/ (Róna-Tas 1998: 71). Además en chagatay «There are occasional shifts p > f, e.g. *tufraq* < *tupraq* 'earth'. The general confusion of f and p points to the lack of a phonemic distinction between them, at least in some spoken

varieties» (Boeschoten & Vandamme 1998: 169). Aixina, puix, en àmbit túrcic /p/ no sols és molt inestable en posició inicial, sino que també va experimentar canvis en posició interna i inclús a vegades en posició final, de manera que «It may be strongly aspirated and even developed into f in some Azerbaijanian dialects» (Johanson 1998: 102). En tots els casos, /f/ pareix, per tant, el primer resultat de la fortició de /p/, en un procés fonotipològicament molt banal. En suma, «According to the Altaic theory, Altaic *p- has developed into Tungusic p-, f-, h-, and into Mongolic and Turkic h- > 0. Today, not only Altaicists believe that *p- developed very early over a bilabial fricative into an h. The latter is taken to have disappeared in almost all Turkic languages, whereas it is found in Khalaj [...] and has left traces in East Old Turkic and some modern languages» (Johanson 1998: 96).

Aquella tendència, per cert, a la fortició de */p/ pogué segurament ser només el resultat de l'oposició d'oclusives que se supon per al túrcic comú reconstruït i que en termes quasi michelenianos podria ser descrit aixina: «Proto-Turkic had a fortis (strong) vs. lenis (weak) system of obstruents, though the actual phonetic features are not known. The strong member of each opposition was unvoiced and maybe aspirated, whereas the other member was weak and most probably also unvoiced» (Róna-Tas 1998: 71).

Tant el reconstruït fons uráli quant indoeuropeu presentarien */p/ pràcticament sense dubtes i a més el fonema es manté estable en la major part de les llengües històriques.

Falta de /p/			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	sí	sí	no

2.1.8. Absència de /r-/ (i de /l-/) en inicial

Les nombroses còpies de llengües indoeuropees començant en /r-/ en *vasc*, com *errege* 'rei' del llatí *rege*— en el mateix sentit, evidencien la —es diria— congènita intolerància al dit fonema en tal posició per al *vasc*. Encara que l'absència de vibrant en inicial —cal notar, per exemple, l'absència de /r-/ o <r> simple en espanyol— no puga ser considerat un fet excepcional tipològicament, com isòfona no deixa de resultar un fet prou significatiu.

Pel que fa a l'ibèric, s'ha notat igualment la clara falta de vibrants inicials en esta llengua, de manera que «nunca aparecen en posición inicial» (Velaza 1996: 42). D'atra banda, ha vist be Rodríguez (2004: 328) que en ibèric «Las limitaciones de uso de las vibrantes son muy pronunciadas» i estarien associades a l'ús de la lateral en un patró de complementarietat:

Signes ibèrics	Posició inicial	Posició medial	Posició final
L	sí	sí	no (excepcional)
R	no	sí (molt freqüent)	sí
ʀ	no	sí (poc freqüent)	sí (molt freqüent)

Una similar restricció fonotàctica en inicial la trobem en el grup túrcic: «Initial *r*— is assumed not to have existed in Proto-Turkic, and it still does not occur in native words» (Johanson 1998: 104) o «Initial *l*— is assumed not to have existed in Proto-Turkic, and it still only occurs in copied words

or after loss of an initial vowel» (Johanson 1998: 104). També en el túrcic sudsiberià «The liquids /l/ and /r/ and the nasals /m/ and /n/ do not occur initially in native words» (Schönig 1998: 405). Ya en antic túrcic «Nasals appear word-initially only in interrogative elements» (Erdal 1998: 140). En suma, en túrcic «Word-initial *n*, *m*, *η*, *l*, *r* are avoided, the only seemingly native exception being the interrogative *ne* 'what' [...] Loanwords and liquids are often provided with prothetic vowels» (Johanson 1998: 37). Ya Manzelli (1993: 435) «Nelle lingue turche e mongole vigeva la proibizione assoluta di liquide in inizio di parola, benché ora, nella gran parte dei casi, il fatto sia consentito nei prestiti (spesso antichi) dall'arabo o da lingue indoeuropee».

Quant a l'uràlic igualment «La vibrante **r* non era consentita in posizione iniziale nemmeno nel proto-uralico, ma numerosi prestiti da lingue indoeuropee e non indoeuropee, risalenti ad epoche anche remote, hanno completamente mutato la situazione [...] Ancor oggi, tuttavia, in una lingua ugrofinnica del gruppo permiano, l'udmurt/ votiano, non è consentito ad [r] di comparire in prima posizione» (Manzelli 1993: 435). El patró restrictiu, no obstant això, és encara operatiu en el subgrup samoyèdic de les llengües uràliques, però encara més: en el protosamoyèdic «there seems to have been a tendency to extend this restriction to the other liquid *l*, as well, for most of the Uralic items with **l*— show **y*— in proto-Samoyedic» (Janhunen 1998: 464).

Per part indoeuropea tant /l-/ quant /r-/ es presenten en inicial sense majors restriccions, aixina en llatí *lūcus* ‘clar de bosc – calvero’ i lituà *laukas* ‘camp’ o be ‘roda’ en llatí *rota* y lituà *ratas*. Tot i aixina, algunes llengües com l’armeni o el grec —*nota bene*: aquelles que precisament van poder tindre contacte en llengües túrciques o paratúrciques— van introduir algunes limitacions tant per a /l/ i /r/ inicials quant per a /n/ afegint pròtesis vocàliques, per la qual cosa estes llengües presenten, per eixemple, per a ‘nom’ *anown* i ὄνομα respectivament enfront del llatí *nōmen*.

Absència de /r-/ (i de /l-/) en inicial			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	sí	sí	sí

2.1.9. Absència de [w] davant vocal

Un tret fonològic —d’alguna manera significatiu en comparació en el circumdant grup indoeuropeu— que unix aquità i ibèric és, per quant podem hui saber, l’absència d’una fona [w] en posició antevocàlica. Tret, per cert, del que també participaria l’etrusc. El sempre expressiu Gorrochategui arriba a presentar l’aquità com «una lengua con serias dificultades para pronunciar una w- inicial» (1985: 618), contingència que pot naturalment estendre’s a la seua continuïtat llingüística documentada en el vasc. En canvi, en posició implosiva [–w] és molt freqüent tant en vasconic com en ibèric, generant, per eixemple, freqüents diftoncs en [aw] i [ew].

Per a les llengües túrciques igualment no es reconstruïx tal element en tal posició ni de modo general es dona en les llengües històriques sent només un poc més freqüent l’existència de [–w] final —*nota bene*: en posició implosiva, com en vasconic i aquità— sobretot com resultat de /b/ i via normalment un element intermig /v/ (Johanson 1989: 103 o per al chagatay Boeschoten & Vandamme 1998: 169).

Per la seua banda, tant les llengües indoeuropees quant les uràliques contenen o van contar en [w] antevocàlica en el seu repertori, baste aduir, per eixemple, el *uōs* ‘vosatros’ llatí o la reconstruïda arrel uràlica **witi-* ‘agua’ (Abondolo 1998: 11), puix en uràlica seu «Bilabial w has been replaced with labiodental v in most languages [...] but w is still found sporadically, e.g., in Udmurt, Mansi, and Selkup» (Abondolo 1998: 10). En efecte, per citar només el cas de l’udmurt, trobem [w] mantingut en alguns dialectes enfront de la llengua lliterària que preferix el seu resultat [v], aixina en el dialectal *wanʲ* ‘existix’ enfront del convencional *vanʲ* (Csúcs 1998: 279). El patró evolutiu és, per tant, semblant al que trobem en àmbit indoeuropeu, on l’antiga [w] es manté en poques llengües —notòriament en anglès— passant a [v] en moltes altres llengües, aixina aquell *uōs* [woos] llatí s’ha canviat per l’actual *voi* [voj] ‘vosatros’ italià.

Absència de [w] davant vocal			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	sí	sí	no

2.1.10. Polifonematisme en posició implosiva

Fet també molt cridaner tant de la fonologia de l'aquità-vasc quant de l'ibèric és la major permissibilitat per a grups consonàntics en posició implosiva o postvocàlica que en posició explosiva o prevocàlica, ya que la majoria de les llengües segueix, en canvi, la inversa pauta. L'una i l'altra llengua no tenen problemes a admetre grups implosius quals *bortz* 'cinc', *geurtz* 'l'any que ve' o el sospitós (cf. alemany *Holz* 'fusta') *holtz* 'barandat [de fusta]' en vasc, perquè en esta llengua, com indica Lakarra (1995: 197), tenim en posició final o sibilant més oclusiva (*bost* 'cinc') o sonant més africada (*auntz* 'cabra', *hartz* 'orso') o més rarament oclusiva (*bart* 'anit').

Per la seua banda, l'ibèric ofereix encara una major permissibilitat quant a consonants en implosió, aixina en ANTaLSCaŘ (C.18.5), BAŠK (G.1.1), CaŠTaUNBaNCuRS (D.11.3), GURŠ (G.1.1), IUNSTiŘ (pássim), ŠALIRG (G.1.1), SERTuNŠ (X.0.1) o TEBIND (G.1.1).

Puix bè, cridanerament en el grup túrcic trobem també major complexitat fonemàtica de modo general en posició implosiva, aixina en el tàrtar i en el baixquiri són possibles per a les formes natives estes 6 estructures silàbiques de seqüències de vocal (V) o consonant (C):

Estructures silàbiques en tàrtar y baixquiri		
	V	
	V	C
C	V	
	V	C
C	V	C
C	V	C

És a dir, s'admeten les estructures V, VC, CV, VCC, CVC i CVCC (Berta 1998: 285), rebujant-se, per tant, la seqüència CCV però acceptant-se VCC. En suma «Vowel hiatus and initial consonant clusters are avoided. Final clusters with one nasal, liquid or sibilant occur commonly, e.g. *Türk* 'Turk', *üst* 'upper side'» (Johanson 1998: 31). Encara que es creu siguen resultat de desenrols secundaris, no deixa de resultar cridaner que els més típics grups consonàntics en antic túrcic: *-lt*, *-lp*, *-n*, *-nt*, *-rk*, *-rt*, *-st* (Róna-Tas 1998: 73) guarden també alguna afinitat en els grups consonàntics finals del vascònic i de l'ibèric.

Paregudament en seu uràlica és molta major la permissibilitat de grups consonàntics en implosió que en explosió.

Per contra, en àmbit indoeuropeu algunes llengües, com les armènies, eslàviques o germàniques, arribaren a un grau de complexitat consonàntica en posició final semblant al del vascònic i ibèric o al de les llengües túrciques, no obstant això, llengües més conservadores en este aspecte com les bàltiques, el grec o el llatí estan molt més prop—en bona fundamentació es creu—del que era l'antic o bàsic patró indoeuropeu, on molt pocs grups consonàntics serien admissibles en posició final o en general en posició implosiva.

Polifonematisme en posició implosiva			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlico
sí	sí	sí	sí

2.1.11. Reduplicació silàbica nominal

Ni l'ibèric (pero cf. § 1.3.3: *TVTVG*) ni, per descomptat, el més magrament documentat aquità i ni tan sols el vasc històric permeten detectar l'ús de la reduplicació silàbica, fenomen fono–morfològic relativament comú en les llengües del planeta. No obstant això, en diversos estudis Lakarra ha anat mostrant la molt possible operativitat d'este expedient per a una fase pretèrita en la protohistòria del vasc: «One of the possibilities for creating new words in Pre–Proto–Basque seems to have been total or partial left–reduplication» (Lakarra 1995: 201). La bondat d'esta hipòtesis quedaria corroborada en el seu potencial explicatiu d'un bon nombre d'etimologies aixina com en el seu acomodament a la reconstruïda estructura fonològica de l'arrel igualment per a aquella pretèrita fase: *adar* 'banya' de **dadar*, *eder* 'fermós – polit' de un **deder*, *gogor* 'dur' de *gor* 'sort', *odol* 'sanc' d'un **dodol* o *zazen* 'bou'...

Una modalitat de reduplicació molt més modesta encara que igualment nominal perquè referida sobretot a adjectius trobem en les llengües túrciques, on constituïx un dels pocs procediments prefixals—enfront de la imponent presència de sufixos—i on la reduplicació de la primera síl·laba en inserció de consonant implosiva s'usa com a marca intensiva d'adjectius i adverbis: *beyaz* 'blanc' – *bemeyaz* 'blanquíssim', *çabuk* 'ràpid' – *çarçabuk* 'rapidíssim' (Kornfilt 1990: 236–237).

Per part uràlica no s'han reconegut o proposat, que sapiam, fenòmens de reduplicació ni nominal ni verbal.

La reduplicació també està ben representada—es diria que inclús millor representada—en la morfologia del grup indoeuropeu, no obstant això, immediatament ha de dir-se que en este àmbit la reduplicació fa referència a l'àmbit verbal i no al nominal, aixina en llatí *do* 'done' pero *dedi* 'doní' o *curro* 'córrec' pero *cucurri* 'correguí'.

En tot cas, cal reconèixer la poca força argumental d'esta afinitat.

Reduplicació silàbica nominal			
<i>vascònic</i>	<i>ibèric</i>	<i>túrcic</i>	<i>uràlic</i>
sí	¿?	sí	no

2.1.12. Restricció d'oclusives simples en inicial

Una altra qüestió relativament singular i esta sens dubte tipològicament més significativa de l'aquità–vasc *siue* vascònic i, segons pareix, també de l'ibèric és la dràstica reducció fono–táctica per a les oclusives simples en posició inicial, de manera que en un determinat moment eren sobretot /b-/ i /g-/ les úniques oclusives regularment presents en esta posició.

Per la comentada renúncia a /d-/ en inicial l'ibèric participaria d'esta isofona, si be en mesura molt més modesta, una vegada que les oclusives sordes /k-/ i sobretot /t-/ eren relativament freqüents en inicial.

Puix be, per al grup túrcic, trobem també una restricció semblant d'oclusives simples, una vegada que, inclús reconstruint-se les oclusives **/p b t d k g/*, «only *b–*, *t–* and *k–* are assumed to have occurred word–initially» (Johanson 1998: 95).

Tant, en canvi, el grup uràlic quant l'indoeuropeu admeten per regla general la totalitat de les oclusives simples en posició inicial.

Restricció d'oclusives simples en inicial			
<i>vascònic</i>	<i>ibèric</i>	<i>túrcic</i>	<i>uràlic</i>
sí	sí	sí	no

2.1.13. Restricció de grups consonàntics en inicial

Com serà sabut, ni aquità ni vasc ni ibèric admeten grups consonàntics en inicial, ni tan sols el senzill grup de *muta cum liquida*, tan comú en les llengües indoeuropees, de manera que el vasc representa verbigràcia les còpies llatines o romanços *flore*– ‘flor’ o *libru*– ‘llibre’ com a —i en dos solucions distintes— *lore* i *liburu* respectivament, és a dir, o eliminant una consonant o inserint una vocal epentètica o de suport. En vasc, de fet, «No native word can begin with any consonant cluster at all» (Trask 1997: 128) o, tal qual per a aquella mateixa posició senyala Michelena (1990: 343), «en un estadio antiguo de la lengua no se admitía ningún grupo de consonantes en esa posición».

Com senyala Manzelli (1993: 435), «L'interdizione di gruppi consonantici iniziali interessava, almeno in origine, tutte le lingue non indoeuropee dell'Europa ed è ancora piuttosto evidente nel basco, nel gruppo baltofinnico dell'uralico [...] nelle forme colloquiali delle lingue turche e del calmucco». Per tant, eixa mateixa restricció es dona també tant en el túrcic grup quant en l'uràlic. Poden resultar ilustratiu la reversió—respecte

a la situació indoeuropea, clar—fono—táctica d'estes llengües casos com el de l'hongarés *Ferenc* pronunciat [f'ɛɾɛnts], l'equivalent al *Franz* dels alemanys, el nostre *Francesc*, on s'admet sense problemes un final /-nts/, pero, en canvi, es recorre a una [ɛ] epentètica i inclús se li dota d'accent abans de permetre un grup consonàntic inicial /fr/.

Cal mencionar que originàriament en àrap clàssic estava també prohibida l'estructura inicial en dos consonants (CCV–), situació, com diu Manzelli (1993: 435), «oggi ampiamente superata dalle odierne parlate arabe, in particolare maghrebine, non soltanto nei numerosi prestiti [...] ma anche nei termini del fondo semitico originario».

Restricció de grups consonàntics en inicial			
<i>vascònic</i>	<i>ibèric</i>	<i>túrcic</i>	<i>uràlic</i>
sí	sí	sí	sí

2.1.14. Pas del monosilabisme al disilabisme radical

Acabem este apartat fonològic en un aspecte que enllaça ya directament en els morfològics —i, com es vorà, també en els lèxics— i que, per tant, podria ser qualificat igualment com fono—morfológico.

Com serà sabut dels més afectes a estos temes, principalíssima assunció de tantíssims treballs de Lakarra és el caràcter monosilàbic de lo que ell sol denominar *forma canònica* i que sense massa ajustos pot entendre's com la base o arrel d'atres tradicions llingüístiques.

Segons el nostre autor, encara que en periodo històric les arrels disilàbiques són «las más comunes en vascuence histórico» (Lakarra 2009: 590 n61), en un periodo anterior estes serien de caràcter monosilàbic. Com en la seua habitual competència compendia Trask (1997: 178–179), «Lakarra [...] suggest that, at some exceedingly remote stage of the language, all lexical morphemes were monosyllabic, and that the dominant polysyllabic form of nouns and adjectives results from extensive compounding aided by a certain amount of reduplication». Sense entrar en detalls concrets a vegades més controvertits, la proposta del viscaí és acceptada per la generalitat dels especialistes. aixina mateixa Lakarra (2005: 425) senyala en raó que l'aglutinació llingüística sol acompanyar-se —a més de l'harmonia vocàlica, la sufixació i postposició, la tendència a sílaba oberta i l'orde subjecte – objecte – verb— també del disilabisme lexemàtic; el mateix Lakarra (2005: 425) insisteix, seguint a Austerlitz (1976: 8), en que com a característiques secundàries de les llengües aglutinants han de considerar-se «la présence de l'harmonie vocalique, l'absence de groupes consonantiques initiaux et de racines disyllabiques».

Aixina puix i dins d'una esperable pauta tipològica general, pot presentar-se com una característica diacrònica del vasc el pas d'una fase en bases lèxiques o directament lexemes conformades per una sola sílaba a una altra fase en bases o lexemes conformats majoritàriament per dos sílables.

Per a l'ibèric s'han aïllat —sobretot a partir del més clarament reconeixible material antroponímic— tant arrels monosilàbiques, quals AŖS- , BeLS- , CoN- , CuRS- , NEŠ- o ŠOR-, quant sobretot disilàbiques, quals BaLCe- ,

CeRE- , ILDiR- , ISCeR- o SOSIN-. Aixina un antropònim com *SOSIMILVS* resultaria compost —en la deguda assimilació—del *SOSIN-* de *SOSINADEN* o *SONISASAE* i el *-BILVS* de *BILVSTIBAS*, o el *VMARBELES* del *VMAR-* de *VMARGIBAS* o *VMARILLVM* i el *-BELES* de — en la degudes assimilacions — *ESTOPELES* u *ORDVMELES*, formes totes estes documentades en una mateixa i célebre inscripció en escritura llatina, el denominat bronze de Áscoli (*C.I.L.* 1₂,709), datat en el 89 a.C. En fi, seqüències concatenades de segurs o molt provables antropònims ibèrics composts, com estos arreplegats per Blasco (2013: 100): BiUR-ILTiŖ → ILTiŖ-BaŠ → BaŠ-TaŖTiN → TaŖTiN-ISCeR → ISCeR-ATiN → ATiN-BeLS → BeL[S]-SOSIN → SOSIN-BiUR, evidencien lo operatiu de la composició en ibèric. Naturalment i una vegada més per a este *parent* pobre —o *veí* pobre— del vasc no podem analitzar diacrònicament els fets en la precisió del seu *veí* —o *parent*— ric per al que disponem no sols d'un testimoni temporal molt més llarc, sino sobretot del testimoni de parlants reals dels diversos dialectes que componen eixa continuïtat llingüística.

Tot i aixina, en teoria el material analisable sostindria perfectament la hipòtesis que en ibèric antigues arrels monosilàbiques s'hagueren aglutinat en atres també monosilàbiques per a formar, per tant, composts disilàbics.

D'atra banda, en ibèric almenys el procés de composició de formes tetrasilàbiques a partir de disilàbiques està perfectament documentat en l'antroponímia, fenomen que per una analogia *ad minora* suggerix que tal procés de composició de dos més dos sílables—i a vegades de dos més una —pugué haver tingut lloc anteriorment davall la més senzilla fórmula d'una més una sílaba, especialment per a nom comuns.

Quant als grups túrcic i uràlic, bastaria ací aduir el propi comentari de Lakarra (2009: 575) quan recorda que les llengües aglutinants més conegudes — uràlica, túrcica, mongòlica o japonesa— tenen una estructura radical quasi exclusivament disilàbica, és a dir, com el vasc històric. Encara que en raó reclame Lakarra (2009: 576) com «del mayor interés» conèixer la pro[to] història del disilabisme uràlic, japonés, mongòlic o túrcic, pareix que, ara com ara i com pronte vorem, no hi ha una atra hipòtesis millor que la de supondre que estes llengües seguiren també la mateixa senda —des del bàsic monosilabisme lexemàtic fins al disilabisme històric— que el vasc.

Per la part indoeuropea tradicionalment s’ha postulat una base lèxica de caràcter monosilàbic i, si be poden fàcilment trobar-se bases disilàbiques en les històriques llengües indoeuropees, essencialment pot convindre’s que la base majoritària continua sent monosilàbica.

L’explicació de perquè les llengües aglutinants tendixen al disilabisme tampoc pareix constituir un insondable arcà. Aquelles llengües que tendixen a la composició —i les aglutinants ho fan a la força— han de recórrer a unir arrels i, per tant, com mínim a aconseguir l’econòmic nivell de disilabisme.

Pas del monosilabisme al disilabismo radical			
<i>vascònic</i>	<i>ibèric</i>	<i>túrcic</i>	<i>uràlic</i>
sí	posible	posible	posible

2.1.14.1. Llums i ombres de la teoria de la forma canònica

Com és fàcil comprovar, la teoria de la “forma canònica” eixercix un paper preponderant en el model reconstructiu de Lakarra en les seues llums i les seues ombres. Aixina, la pèrdua de la consonant final de la “forma canònica” CVC a l’entrar com a primer element en composició, és a dir, el pas de CVC–CVC a CV–CVC, tipo *arbel* ‘pizarra’ de **har-* ‘pedra’ y **-bel* ‘negre’, o tipo *iztegi* ‘ingle’ de *izter-* ‘muslo’ –*hegi* ‘borde’, *ergo* de **izter-hegi*, és coherent en tot lo exposat i més si acceptem una posició àtona per al primer terme, és a dir, una accentuació oxítona en el compost o, com volia Michelena, accent en [la primera sílaba d]el segon element del compost. A este respecte els fets, puix, pareixen quadrar per tot arreu.

Ja Lakarra (2005: 456): «si suponemos [...] que en el transcurso de su evolución desde las formas monosilábicas al polisilabismo moderno [...] las palabras fonológicas tenían dos sílabas, es claro que un acento [— —’] unifica los objetivos subyacentes», és a dir, en un estadi de llengua bàsicament conformat per disílabs l’accentuació en el primer element del compost (= última sílaba) seria freqüentíssima i l’atonía de la primera sílaba explicaria be la comuna reducció de l’arrel CVC a CV aixina com també, per eixemple, la falta d’oclusives fortes en inicial. Per a Hualde (2004: 197), en efecte, les formes nominals eren disilàbiques «En una época muy antigua, a grandes rasgos antecesora de todos los dialectos actuales [...] y llevaban un acento intensivo fijo en la segunda sílaba».

2.1.14.1.1. Del bacó trompellot i atres audàcies *etimològiques*

Aixina, l'ilustre vascòleg fa derivar *negar* o *nigar* 'plorar – llàgrima' de la forma espanyola làgrima: * [lá]grima > * girma > *girna > *nirga > *nigar* (Lakarra 2009: 579–580). No és només el problema que els vascoparlants haurien pogut confondre esta vegada una /la-/ tònica en l'hispanic artícul àton, és sobretot la dificultat d'acceptar tan alt i valent número de canvis per a un periodo tan breu. Inclús fent derivar la forma *nigar* del llatí *lacrima* 'llàgrima' és difícil imaginar que en a penes dos mil anys hi haguera hagut temps per a un mínim de quatre canvis tan substantius. El problema de base és, clar, que una veu com *nigar* es deixa etimologisar mal des de la "forma canònica" reconstruïda per l'autor, per la qual cosa la seua coherent primera opció és atribuir-la a una llengua forana.

Molt semblant és el cas de *hagin* 'colomello' que Lakarra (2009: 579 y 581; 2010: 205 y 212) en òbvies dificultats fa derivar del llatí *caninu-* '[dent] canina': *ahinu > *ahiun > *hain > *hagin*. De nou massa canvis per a tan poc de temps. Note's que la /h/ estava encara viva en les mateixes parles que, no obstant això, recorren a la inserció d'una /g/ epentètica, per no mencionar el fet de que ya Sant Isidor (*or.* 11,1,52: *sequentes canini uocatur [...] hos uulgu pro longitudine et rotunditate colomellos uocant*) mos advertix de que el populacho no diu 'canines' (*canini*) a estes dents sino *colomellos*, literalment 'columnetes', de lo que es pot deduir que es referisca, com atres vegades, en *uulgu* 'el poble' als hispans, ya que en espanyol s'ampra el terme directament derivat *colmillos* y en valencià el termes *colomell* y *colomello*.

Igualment inverosímil és la iterada hipòtesis de Lakarra de fer derivar la forma del vas *urde* 'porc' —estructura que, segons pareix, quadraria malament en la "forma canònica"— del llatí *turpe* 'lleig – desagradable'. Lo que habitualment veem és que el nom d'este animal s'use derivativament en valors pròxims al de 'brut' (*cf.* en espanyol *cochino*, *gorrino* o *guarro*), pero no que el nom de tan digne animal es motive en un apelatiu despectiu. En lo fonètic Lakarra (2009: 579; 2010: 215 n80) ha de recórrer a la normalment sospitosa metàtesis: llatí *turpe-* > **durpe* > **purde* > **burde* > *urde*. Un atre grave problema és que una forma *VRDE* ha aparegut recentment en una ara votiva d'època romana procedent de Muzqui, en Navarra (Velaza 2012b: 261–262), per tant, llevat que aquells quatre canvis s'hagueren produït a la velocitat d'un missil o un velociste jamaicà...

L'abusiu comodí de la metàtesis es veu ítem en esta atra insostenible etimologia de Lakarra (2009: 579), el vas *kopu* 'bocí – mòs' vindria de... l'espanyol *bocado*: **bokau* > **poku* > *kopu*. Si no es vol admetre una motivació ideofònica —segons pareix, la purea original del protovasc no hauria admés, segons Lakarra, una atra base fonètica que la "forma canònica"— almenys hauria sigut fonèticament més senzill recórrer al català *cop* 'colp' o francès *coup* 'colp'.

En fi, tampoc veem prou justificat com, per eixemple, en el mateix continu llingüístic podrien conviure en contexts molt semblants dos formes procedents d'una mateixa veu llatina *uoluntate-* 'voluntat' tan distintes quals *borondate* 'voluntat' i *olde* 'desig – voluntat – ànim' com resultat d'una haplologia d'un intermediari **ololde* (Lakarra 2009: 581).

2.1.14.1.2. ¿Puríssim passat d'una llengua molt mescla'eta?

Inverosímil aixina mateixa és que, a diferència també del que veem en època històrica —quan trobem una llengua que cal integrar en la categoria de les més receptives a formes foranes— el [pro]protovasc fora una llengua pura puríssima i, per tant, sense interferències d'atres llengües, les quals lògicament, com en la real situació històrica, hagueren pogut distorsionar la immaculada “forma canònica” del vasc. És curiós que els propis vascòlegs, en la senda ya clarament marcada per Michelena, siguen tan perfectament conscients de la històrica situació del vasc com una llengua trufada de llatinismes i hispanismes, celtismes i galicismes, perquè per a periodos antics són pràcticament estes les úniques procedències que la vascolgia ortodoxa pot acceptar per paraules de procedència forànea al rebujar la possibilitat d'atres llengües com a veïnes [pro]historiques, circumstància que ha provocat al seu torn, mos temem, més d'un abús. Vejam alguns pocs exemples i dels tractats, per cert, més d'una vegada pel propi Lakarra.

2.1.14.1.3. Quan els monosílaps trilíters donan pa' molt

Ara be, evidentment el vasc no s'aparta de la immensa majoria de les llengües del món, que tenen “formes canòniques” o “arrels” bàsicament només monosilábiques. Excés també de Lakarra és una atra de les seues principalíssimes premisses teorètiques en la reconstrucció de les arrels del protovasc o proprotovasc o propoprotovasc... segons el grau d'abstracció i

conseqüent cronologia —i sempre en les peculiars denominacions híbrides de l'autor (*pre-protovasco*)— és l'assunció que la forma concreta de la dita base principal presentava l'estructura consonant – vocal – consonant (CVC– en usual abreviatura). Segons pareix o a lo manco en la pràctica, Lakarra, a la manera d'aquells furibunts estructuralistes que s'ocuparen de la cosa indoeuropea, mai contemplà la possibilitat que poguera existir un atre tipo d'estructura radical que la monosilábica i trilítera, és a dir, mai va contemplar la possibilitat de cap d'excepció a esta espècie de llei física per al protovasc per reconstruir, de manera que per al llarguíssim periodo anterior a la seua documentació s'ha de supondre que —a diferència del que veem en el periodo històric, on trobem una major varietat d'arrels— totes les arrels foren del tipo consonant – vocal – consonant.

Ha arribat el moment de negar també la premissa —especialment en el seu aspecte qualitatiu— de l'exclusivitat ancestral de les arrels trilíteres, siga quina siga l'estructura que se li done en tal o qual prellengua. Com resulta comprovable, en la majoria de la llengües conjuncions, exclamacions i interjeccions o preposicions solen presentar arrels unilíteres, habitualment vocàliques (V) pero a vegades també consonàntiques (C). En el merina de Madagascar l'única paraula patrimonial en la vocal [o] és la interjecció vocativa (Rasoloson & Rubino 2005: 460), igual, per tant, en forma i significat a la llatina o al nostre *oh!* També en molta freqüència els ubics demostratius i els seus numerosíssims derivats morfològics —com notòriament els pronoms personals— solen presentar una arrel bilítera, usualment en estructura consonant – vocal. Finalment i encara que a falta d'un estudi específic, mos pareix fàcil la constatació de que en la majoria de

les llengües el component més important numèricament de les seues arrels és de naturalesa trilateral (CCC, CCV, CVC, CVV, VCV...) sent precisament i molt probablement l'estructura consonant – vocal – consonant, la preconisada per al protovascònic per Lakarra, la més freqüent ¿o és que algú ha trobat una llengua on l'arrel bàsica —ya canònica o *laica*— no siga monosil·làbica? La raó és aparentment senzilla: economia. Anem a fer les contes.

Partim del model més convencional de patró fonemàtic, que seria, segons un estudi fet sobre 566 llengües, el model de 22 consonants (Maddieson 2011: 540). Aixina, puix, en un model comú de, posem, 25 fonemes en, digam, 5 vocàlics i 20 consonàntics —lo que és una proporció prou habitual— pràcticament només contariem en les 5 vocals per a utilitzar-les com a arrels monofonemàtiques, és a dir, tindriem al voltant de 5 arrels unilíteres, susceptibles sobretot per al seu us com a conjuncions o preposicions més usals, exclamacions, interjeccions o onomatopeyes.

Tampoc disposdriem d'un gran número d'arrels amprant només dos fonemes, ya que normalment necessitariem almenys una vocal, circumstància a la que cal afegir les habituals restriccions fono-tàctiques, com la no ocupació de certes consonants en inicial o en final i que trobem en tantes llengües. No pareix casual que les arrels del tipus bilíter més comú, CV–, es reserven per als multifacètics demostratius i tota la seua àmplia prole (adverbis, conjuncions, desinències, pronoms personals...) en la immensa majoria de les llengües, on són freqüentíssimes bases epidíctiques quals **da–*, **ha–*, **ja–*, **ka–*, **ma–*, **na–*, **sa–*, **ta–*, **wa–* en este mateix vocalisme /a/ o també molt sovint en /i/ i /u/. Pero

suponent, per eixemple, una única restricció fonotàctica: la tan comuna de no admetre's una síl·laba VC, i donant, en compensació, per possible l'emergència de qualsevol consonant en inicial i en qualsevol vocalisme tindriem, com a màxim, 100 bases o arrels, resultat de la combinació de les 20 consonants en les cinc vocals; un número, per descomtat, insuficient per al número d'arrels que necessitaria una llengua. Ara be, si aplicant pareguts criteris admetem com possible una combinació de totes les consonants i vocals en una estructura del tipus CVC, el resultat es dispara exponencialment: fins a 2.000 potencials arrels al multiplicar per atres 20 consonants (–C) les 100 bases bilíteres (CV–). Una estructura com CVV, en canvi, no nos donaria més de 500 arrels, resultat de multiplicar per atres 5 vocals (–V) les 100 bases bilíteres (CV–). Si de fet prenguérem com a model les 22 consonants establides junt en les 55 vocals com la mijana en aquell estudi de 566 llengües, el resultat seria de 2.420 arrels, més que suficients, per descomtat, per a conformar les bases lèxiques d'una llengua, encara que, com sol succeir, es restringiren algunes combinacions, per eixemple, algunes consonants en determinades posicions.

És, puix, perfectament lògic o natural que la majoria de les llengües conte en bases lèxiques sobretot compostes de tres fonemes, sent la mínima estructura en que ya pot conseguir-se un rendiment quasi màxim per a una llengua. D'atra banda, resultant que, segons pareix, només CV és la seqüència admissible per totes les llengües conegudes (Maddieson 2011: 545) —és a dir, moltes no admeten VC ni CC— pareix que una base monosil·làbica com CVC serà en principi la més comuna i esperable. Corolari d'açò serà la també esperable major llargària fonemàtica de les arrels per

a aquelles llengües que contenen —com, per exemple, el rötocas, a Papua, i el Pirahã, en l'Amazones, en un inventari fonemàtic reduït, 11 fonemes en este cas (Maddieson 2011: 540)— i la menor llargària fonemàtica esperable en aquelles llengües en un ric inventari fonemàtic.

A propòsit d'un diccionari d'indoeuropeu, a pesar de tot, dels més respectables, *l'Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch* de Julius Pokorny en dos volums ja comentava en raó —i la seua chamarrusqueria habitual— J.J. Moralejo (2009: 46): «1200 páginas de monosílabos *trilíteros* dan para mucho, incluso para demasiado».

Aixina, puix, el que per a tantes llengües la majoria de les arrels es componguen de tres fonemes es deu simplement al fet que és el mínim d'unitats que convenientment combinades poden donar un màxim de significats, i d'este fet de cap manera pot deduir-se un estadi primitiu o una prellengua on totes i cada una les arrels foren trilíteres, trifenemàtiques, trinitàries o *trinigaïtes*.

2.2. Afinitats morfològiques: la evidència del tipo aglutinant

Respecte a les isomorfes o afinitats morfològiques haurem de començar per l'obvi: aquità i en més seguretat ibèric i en total seguretat vasc són llengües de tipo aglutinant, com ho són també les llengües túrciques i uràliques enfront del model indoeuropeu, que havia *arribat* ya al tipo fusiú.

tipo aglutinant			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	sí	sí	sí

Dins, per cert, de les 10 generals característiques significatives i tant fonològiques com morfo-sintàctiques que, per exemple, arreplega Peyró (2000: 58) per al grup altaic, complix honestament mencionar que almenys la mitat serien aplicables a l'aquità-vasc i a l'ibèric.

llengües altaïques	vascònic	ibèric
no grups consonàntics inicials	sí	sí
no /l-/ y /r-/ inicials	sí	sí segur per a /r/
harmonia vocàlica	possible	possible
absència de artícul	sí	possible
absència de gènere	sí	possible
aglutinació	sí	sí
us de posposicions	sí	possible
absència de 'tindre'	possible	possible
comparatius en ablatius	no	incert
orde objecte-verp/ modificador-modificat	sí/ no	incert

Convé fer algunes mínimes precisions a este quadro, a banda d'aquelles lògicament concernents al nostre precari coneiximent de les llengües aquitana i ibèrica sobretot en aspectes morfo-sintàctics, la qual cosa obliga a no poder donar resposta certa en el cas de l'ibèric a quasi cap

de les correspondències. Hi ha general consens a reconèixer que la /l-/ inicial en vasc té de modo general el seu origen en una antiga */d/ per a formes patrimonials, així com a admetre que l'artícul del vasc és cosa relativament recent. Quant al verb 'tindre', és ben cert que el vasc disposa de *eduki* 'tindre', però tant el seu, d'atra banda banal, origen en un primitiu valor 'agarrar' —valor que encara es manté encara en algunes parles orientals (Heine & Kuteva 2002: 185–186)— quant construccions del verb com auxiliar, així com en *ikusi dut* 'yo ha vist', suggereixen que pugui ser el resultat del càlcul d'alguna llengua indoeuropea, probablement romànica (cf. espanyol *he visto*, francès *j'ai vu*).

2.2.1. Absència de dual

Tant per al grup indoeuropeu com per a l'uràlic no hi ha major problema a postular la presència originària del nombre dual, del qual donen testimonis encara moltes llengües actuals, ja que històricament s'ha observat un procés a desaparèixer el dit nombre gramatical i quedar subsumit entre les dos *grans* categories de singular i plural.

El vasc —ja que de nou no podem afirmar res ni de l'aquità ni de l'ibèric— coincidiria una vegada més en les llengües túrriques en el seu desconeixement del dit nombre gramatical. Ara bé, com és sabut, el vasc presenta la singularitat de presentar una forma que històricament actua com una mena de prefix *be-* o *b-* davant de vocal i que es dona regularment en els *somatònims* o noms per a les parts del cos: *bare* 'melsa', *begi* 'ull',

belar 'front', *belarri* 'orella', *belaun* 'genoll', *bes* 'braç', *bihotz* 'cor', *bini* 'llengua', *bizard* 'barba', *bizkar* 'esquena', *birika* 'pulmó', *bular* 'pit' i *buru* 'cap'. És antiga la tradició que relaciona aquell possible prefix en el numeral *bi* 'dos'. Ja per al propi Lakarra (1995: 198–199): «all these words can be analyzed as containing an ancient dual prefix [...] This same prefix would also be present in *biga* 'two'». No obstant això, la dita hipòtesis contaria en serioses objeccions, així com segons Trask (2008: 56–57):

- molts somatònims no comencen en *b-*,
- alguns dels que comencen en *b-*, ni són ni poden concebre's com a parelles,
- a més, el numeral *bi* apareix pospost i no antepost ja en els testimonis antics (Trask 1997: 329).

Trask (2008: 56–57), en definitiva, sosté que en realitat no existiria cap prefix començant en *b-* per a somatònims, sinó que simplement es tracta d'una circumstància casual, donat l'alt nombre de veus que en vasc comencen en /b/, tal com en anglès no pot parlar-se d'un prefix *b-* anatòmic, a pesar que el dit fonema es dona en moltes veus de referència corporal: *back* 'esquena', *belly* 'panxa', *bile* 'bilis', *bladder* 'veixiga', *blood* 'sang', *body* 'cos', *bollocks* 'testícules', *bone* 'os', *bosom* 'sens', *brain* 'cervell', *breast* 'pit', *brow* 'front' o *buttocks* 'cul'.

Encara en la línia explicativa de reconèixer l'existència real d'un prefix començant en labial i a més en clau interpretativa numèrica, cal senyalar a títol il·lustratiu una altra possibilitat. Per exemple, en mari, «As in many Uralic languages, referents (usually body parts) normally occurring in pairs

are encoded morphologically as singulars, e.g. the unmarked meaning of *kit* is '(the two) hands/ arms. Disambiguation therefore specifies the marked meaning 'one hand/ arm', which is expressed by means of the word *pel* 'half'» (Kangasmaa–Minn 1998: 229). Açò permet d'indagar una altra possible via explicativa, perquè si en mari *pelkid* literalment 'mitat – mans/ braços' significa 'un[a] ma/ braç', les menys freqüents formes en *b[e]–* podrien indicar no un dual respecte a un singular sino justament el contrari, un singular respecte a un plural. Respecte d'això l'associació en 'u' *bat* seria més factible que en l'*erdi* 'mitat' que suggerix el testimoni del mari.

Cal dir aixina mateixa que una marca prefixal es dona també en algunes i molt diverses llengües en referència als somatònims. En l'antic elenc de veus d'un antic araguac trobem ja, com arreplega Silgo (1995: 92–94), veus en *da–* quals *daccabu* 'ma', *daccabux* 'dits [de la ma]', *daccuti* 'peus', *daddana* 'comes', *daddina* 'braç', *daddique* 'orelles', *darecocu* 'boca', *dari* 'dents', *dassi* 'cap', *dassibaruco* 'front', *dassiri* 'nas', *dassive* 'cara', *daye* 'llengua', *dayna* 'nalgas'... Ara be, per lo manco en este cas el prefix pareix no tindre res a vore en el numeral per a 'dos' sino en una marca de possessió inalienable—tan habitual per a somatònims—és a dir, en provablement un antic possessiu. Tipològicament, per tant, resulta preferible l'explicació de Michelena (*apud* Trask 2008: 56) de vore ací un possessiu del tipus 'propi – seu' o semblant.

Hipotètica també la possible presència d'una resta de dual incloent somatònims en túrcic, aixina senyala Manzelli (1993: 441) que podria

ser «un residuo lessicalizzato la –z del turco di Turchia *göz* 'occhio' (cfr. *gör–* 'vedere') o *diz* 'ginocchio' e dei pronomi personali di prima e seconda persona plurale *biz* 'noi' e *siz* 'voi'». També en el turc *ikiz* 'bessons' (cf. *iki* 'dos') alguns veuen «probabilmente un antico suffisso di duale» (Manzelli 1993: 555). La veritat és que estes hipòtesis no tenen, com també és el cas del vasco, l'esperat suport de les llengües històriques, on no hi ha número dual operatiu.

Per realisme i per prudència no podem, per lo tant, operar d'una altra manera més que considerant que ni el vasconic ni el grup túrcic contaven en un número dual. Quant a l'ibèric per raons de realisme i prudència no podem manifestar–nos.

Absència de dual			
vasconic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	¿?	sí	no

2.2.2. Absència de gènere gramatical

En les expressives paraules de Trask (1997: 118): «Basque has [...] no grammatical gender of any kind». Per desgràcia i per motius obvis no podem dir res semblant respecte a l'aquità ni a l'ibèric i hem de acostentar–nos en l'*argumentum e silentio* de que fins ara no ha pogut demostrar–se cap marca de diferenciació de gènere en estes llengües, si be per al cas de l'ibèric, Velaza (2004 en retrospectiva) ha suggerit que la presència d'un prefix T– podria en alguns casos indicar gènere femení.

Per la part túrcica baste dir que «No traces of Proto-Turkic gender are found» (Róna–Tas 1998: 73). Lo mateix pot dir-se de l'uràlic i, com vérem (§ 2.2), de l'altaic en general. Ya Manzelli (1993: 441): «Non esiste genere (nominale/ pronominale) in basco, uralico, turco e mongolo [...] in basco *hura* significa sia 'lui' sia 'lei' e lo stesso vale per *hän* in finnico, *tema/ta* in estone, *ő* [ø:] in ungherese, *o* in turco di Turchia, *en* in calmuco».

Absència de género gramatical			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	¿?	sí	sí

2.2.3. Interrogatius en arrel *n–

Com vérem (§ 2.1.8), en túrcic excepcionalment trobem /n–/ inicial en el cas de formes interrogatives, aixina *ne* 'qué'; cal senyalar que l'inicial /n–/ també es dona en la base interrogativa *no–* (Trask 2008: 297: s. no–) del vasc: *noiz* 'quan', *nola* 'quan', *non* 'ón', *nor* 'quí', *nora* 'cap a ón'... Per desgràcia, com de comú res, per descomtat, podem dir sobre l'ibèric i a més per raons de contingut és prou improbable l'aparició de formes interrogatives en els texts ibèrics.

Abundant a més en la línia euroasiàtica senyala Núñez (2003: 264) que «en turco, lo mismo que en euskera, esos pronombres sirven también para introducir frases relativas y subordinadas. En húngaro, al igual que en euskera, esos pronombres son tanto interrogativos como indefinidos».

Per a valorar objectivament la isoglossa ni ha, per lo tant, que tindre en conte que l'ocupació d'una nassal inicial en arrels interrogatives és un fenomen molt estés, donant-se sobretot en *m–* inicial en realitat per tot el planeta, com es pot vore en l'ampli elenc arreplegat per Ruhlen (1994: 313–315), qui de fet presenta **mi(n)* 'qué' com un dels seus ètims mundials (*global etymologies*) donant testimonis de parles o llengües afroasiàtiques, ainúes, ameríndies, australianes, austroasiàtiques, cartvelies, caucàsiques, coreanes, indoeuropees, indopacífiques, japoneses, joisanes, mongoles, tunguses, túrciques, uràliques... Notòriament, no obstant això, l'arrel de les formes interrogatives no comença per nassal en seu indoeuropea sino per [kw].

Interrogatius en arrel *n–			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	¿?	sí	sí

2.2.4. Complexitat del verb

En les cauteles degudes diversos autors han proposat la identificació de formes verbals en ibèric cridant immediatament l'atenció sobre la seua alta complexitat manifesta en la quantitat de marques—sufixos i algun prefix—de què són receptius. Quant al vasc, és de sobra coneguda la complexitat del verb en esta llengua i manifesta en el número de complements que incorpora.

Ya que de modo general el tipo llingüístic aglutinant s'associa a una morfologia del verb molt complexa, hem de considerar molt poc significativa

esta afinitat. De fet, totes les llengües aglutinants d'Europa «presentano una morfologia verbale di grande complessità. Tale complessità si sviluppa su piani diversi, pe esempio con la possibilità di proliferare la morfologia verbale per esprimere tempi, aspetti, modi, diatesi, “modalità”, ecc. Sotto quest'ultimo rispetto le lingue turche presentano un apparato di forme veramente formidabile» (Manzelli 1993: 452).

Complexitat del verp			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	molt possible	sí	sí

2.2.5. Coincidència en algunes desinències casuais

És ben sabut que dins de grups llingüístics considerats d'atra banda molt homogèneus quals el túrcic o l'uràlic sol haver-hi grans diferències quantitatives —en el número de casos— i qualitatives —en la forma concreta de tal o qual cas— entre les llengües particulars. Lo que verdaderament pareix mantindre la noció d'unitat de grup llingüístic no és la divergència superficial sino l'homogeneïtat profunda de l'expedient i a vegades la motivació etimològica de tal o qual cas.

No devem, per tant, en este àmbit esperar trobar grans o vistoses convergències entre les segures llengües anindoeuropees d'*Hispania*, en l'Europa occidental, i les llengües aglutinants de l'Oriental Europa i Àsia. Aixina i tot i admetent el caràcter altament hipotètic i, per tant, poc

provatori del que a continuació es dirà, no deixen de resultar cridaneres certes possibles encara que provablement només casuais coincidències.

2.2.5.1. Marca nominal i local /-ki/

En ibèric -Ci – o la seua variant sonora per previsible assimilació —és segment que es deixa identificar clarament com a marca morfològica nominal i, tal com ya senyalara Luján (2007, 75–77), resulta sobretot aïllable en topònims: Ἀρτιγίς (Ptol. *geogr.* 2,4,9; *It. Ant.* 416,1: *Artigi*; cf. *It. Rau.* 315,9: *Artibon*), Βαρνακίς (Ptol. *geogr.* 2,6,56), Βισκαργίς (Ptol. *geogr.* 2,6,63; Plin. *nat.* 3,4,23: *Bisgargitani*), *Ilici* (*It. Ant.* 401,3; Ptol. *geogr.* 2,6,61: Ἰλικίς etc.), *Iliturgi* (Plin. *nat.* 3,3,10), *Ilorci* (Plin. *nat.* 3,3,9), Ἰλιόνησσος (Ptol. *geogr.* 2,4,9), *Isturgi* (Plin. *nat.* 3,3,10), *Murgi* (Plin. *nat.* 3,3,8; Ptol. *geogr.* 2,4,9: Ἰλιόνησσος) u *Oningi* (Plin. *nat.* 3,3,12), *Ossigi* (Plin. *nat.* 3,3,10), *Saltici* (*It. Ant.* 447,2), *Sebelaci* (*It. Gad.* 3,29; *It. Ant.* 400,1), *Vesci* (Plin. *nat.* 3,3,10), *Vrci* (Mela 2,5,94; Plin. *nat.* 3,4,19; Ptol. *geogr.* 2,6,13: Οὔρκι)...

En antic túrcic tenim una marca derivativa denominativa -Kl que curiosament convertix «noun phrases of place and time as well as oblique forms of demonstrative pronouns into a new nominal base» (Erdal 1998: 141).

2.2.5.2. Marca nominal y local /-da/

Com ha sigut senyalat per més d'un autor, en ibèric es pot reconèixer un sufix *-da* o *-ta* —ya que es discutix encara sobre la seua verdadera naturalea fonemàtica— associada a molts topònims, aixina i en més seguretat a *Arunda* (Plin. *nat.* 3,3,14), *BeNCoTa* (A.38), *Βέσηδα* (Ptol. *geogr.* 2,6,70), *Δητοῦνδα* (Ptol. *geogr.* 2,4,9), *Gerunda* (Plin. *nat.* 3,4,23: *Gerundenses*; Ptol. *geogr.* 2,6,69: *Γεροῦνδα*; Prud. *perist.* 4,30, *It. Ant.* 390,4 e *It. Rau.* 303,4), *Ἰδουβέδα* (Strabo 3,4,10 y Ptol. *geogr.* 2,6,20), *ILTIRTa* (A.18) —*Ilerda* (*Cæs. ciu.* 1,38), *Ἰλούρβιδα* (Ptol. *geogr.* 2,6,56), *Lascuta* (Plin. *nat.* 3,3,15), *Munda* (Liu. 24,6,42 y 40,4,47: *Mundam*), *Ὀροσπέδα* (Strabo 3,4,10; Ptol. *geogr.* 2,6,20: *Ὀρτοσπέδα*) o *Οὐάραδα* (Ptol. *geogr.* 2,6,56; cf. Ptol. *geogr.* 2,6,54: *Οὐάρεια*), *Osikérda* (Ptol. *geogr.* 2,6,62: *Ὀσικέρδα*; Plin. *nat.* 3,4,24: *Osicerdenses*; cf. A.26: USECeRTE; E.7.1 = K.5.3: USECeRTECu), *Segida* (Plin. *nat.* 3,3,10; Ptol. *geogr.* 2,4,9: *Σεγίδα*) o *Turda* (Liu. 33,5,44: *Turdam*).

Per la part túrcica senyalem —insistent en el caràcter possiblement només casual de la correlació —un locatiu–ablatiu en *-DA* per a algunes llengües —verbigràcia *-Dá* en uzbek (Boeschoten 1998: 361) —aixina com també un específic ablatiu en *-DAn* (Johanson 1998: 111) i de fet un locatiu–ablatiu *-dA* es donava ya en antic túrcic (Erdal 1998: 142) i es reconstruïx per al prototúrcic (Róna–Tas 1998: 73).

2.2.5.4. Marca /-ra/

En vasc *-ra* apareix com a marca del cas alatiu o cas que indica el lloc 'on'. Trask (1995: 210) recorda que a més en esta llengua un chicotet grup de verps pareixen formats sobre eixe cas alatiu en *-ra*: *atera* 'a la puerta', alativo de *ate* 'puerta', –salir', *lurrera* 'tirar al suelo' de *lur* 'suelo – tierra' y unos pocos más. És difícil determinar si este és un procediment antic o be si és recent, pero la coexistència de formacions més regulars i comuns com *kanporatu* 'anar fora – eixir' sobre *kanpora* 'fora' —veu formada ella mateixa sobre *-ra* igualment— suggerix que podria tractar-se de formacions antigues. En ibèric, per la seua banda, resulta molt dubtosa ya siga l'existència d'una marca *-RA* ya siga d'—*IRA* (Velaza 1996: 48), formes a més —sobretot l'última— mal confrontables en la del vasc.

Encara que rara, una marca de directiu–locatiu *-rA* existia aixina mateixa en antic túrcic (Erdal 1998: 142). Per la seua banda, en hongarés *-ra/ -re* és la marca del cas sublatiu, que expressa un moviment en direcció a un objectiu i a nivell de superfície.

2.2.6. Arrels dels pronoms personals

Aixina mateixa senyala Núñez (2003: 265) tant en consonantisme quant sobretot en vocalisme l'afinitat entre els pronom de I i II persona del vasc i els reconstruïts per a l'altaic.

vasc		Proto-altàic
<i>ni</i>	'yo'	* <i>mi</i>
<i>hi</i>	'tu'	* <i>ti</i>
<i>gu</i>	'mosatros'	* <i>mu</i>
<i>zu</i> (antic)	'vosatros'	* <i>tu</i>

2.3. Afinitats sintàctiques

Ni el magre conjunt epigràfic que documenta la llengua aquitana ni el nostre coneixement de l'ibèric nos permeten confrontar els testimonis sintàctics d'estes llengües en el vasc.

2.3.1. No concordança de número en els numerals

Un cridaner—per a la major part dels parlants de llengües indoeuropees—fenomen de falta de concordança en número gramatical en un número superior a l'un trobem en vasc.

El mateix fenomen d'ús del singular després de numerals trobem—en el marc de la general economia morfològica d'estes llengües (Johanson 1998: 37)—en el grup túrcic. El fenomen es dona aixina mateixa en les llengües uràliques.

De modo general tal falta de concordança en el número és totalment estranya a les llengües indoeuropees, si be ocasionalment es dona en algunes llengües, en les cèltiques, per exemple, on no pot excloure's que el fenomen es dega a un contacte en el vascònic. Recorda aixina Manzelli

(1993: 441) que “tres cases” se dirà literalment “tres casa” en vasc *hiru etxe*, turc *üç ev*, hongarés *három ház* o calmuc, una llengua mongòlica, *hurv gern*. Finalment l'etrusc participaria d'esta isoglossa en el cas de noms no humans, com *ci clenar* ‘tres fills’ o *ci hušur* ‘tres chicons’ pero *ci avil* ‘tres any’ o *ci zusle* ‘tres animal’ (Facchetti 2002: 10).

No concordança de número en els numerals			
vascònic	ibèric	túrcic	uràlic
sí	¿?	sí	sí

2.3.2. No concordança en quantitats

Un fenomen sintàctic que guarda alguna relació en lo que acabem de vore per representar un nou cas d'economia sintàctica i incloure els conceptes de quantitat i concordança és l'aixina descrit per Manzelli (1993: 449): «Nelle costruzione quantitative del tipo “una tazza di caffè” avviene la semplice giustapposizione tra il nome di misura (nome computabile) e il nome di materia (nome non computabile), come nel tedesco *eine Tasse Kaffee*, sia in basco con *kikara bat kafe* (“tazza una caffè”), sia in ungherese con *egy czésze kávé* [...] (“una tazza caffè”), sia in turco di Turchia con *bir fican kahve* (“una tazza caffè”)».

A pesar del dit exemple alemany, la pauta indoeuropea, com és sabut, no contempla la possibilitat de yuxtaposició i inclou alguna marca de dependència: una tassa de café, anglés *a cup of coffee*, lituà *puoduka kavos* en *kavos* en genitiu o polac *filizanka kawy con kawy* també en genitiu.

No concordança en quantitats			
<i>vascònic</i>	<i>ibèric</i>	<i>túrcic</i>	<i>uràlic</i>
sí	¿?	sí	sí

2.3.3. Desinència casual no iterada

El fenomen que tractarem ara, podria presentar-se com un epifenomen de l'economia que caracterisa certs aspectes morfosintàctics de les llengües aglutinants. Per mor de descriure-ho molt genèricament, digam que «In some languages, case appears on any element that comes first or last within the noun phrase, no matter whether it is a noun, an adjective, or a demonstrative» (Primus 2011: 306).

El fenomen es dona en vasc, encara que no és pot detectar en les breus inscripcions aquitanes, pero resulta possible en els molts més i molts més variats texts ibèrics, on aclariria un bon número de problemes relacionats en la falta de conjuncions i escassea de marques desinencials en algunes sèries.

En túrcic aquell mateix fenomen es presenta, podria dir-se, “a lo gran”, encara que en restricció posicional, ya que en este grup és molt comú un procés definit a vegades com a concordança sufixal en grup i pel qual «certain suffixes such as number, case, possessive and copula markers may be shared by several syntactically parallel segments and only attached to the last of them, e.g. Turkish *Görmüş ve duymus-lardı* ‘They had seen and heard it’» (Johanson 1998: 37).

En les llengües uràliques no tenim coneiximent de l'existència concordançes en grup.

El fenomen és totalment alié a les llengües fusives indoeuropees.

Desinència casual no iterada			
<i>vascònic</i>	<i>ibèric</i>	<i>túrcic</i>	<i>uràlic</i>
sí	molt possible	sí	no

2.3.4. Focalisació en posició preverbal

No cal concedir gran importància a esta isoglossa sintàctica, pero senyala be Manzelli (1993: 467) que es pot «constatare una tendenza comune a lingue diverse, come il basco, l'ungherese e il turco di Turchia, cioè l'inclinazione a collocare l'elemento focalizzato delle frase (quello su cui si concentra l'attenzione per il suo grado di contenuto informativo) in posizione preverbale».

Per obvis motius res segur podem dir sobre este tema pel que fa a l'antiga llengua dels ibers. Per part indoeuropea no s'aprecia, per descomtat, la tal tendència a la focalisació preverbal.

Focalisació en posició preverbal			
<i>vascònic</i>	<i>ibèric</i>	<i>túrcic</i>	<i>uràlic</i>
sí	¿?	sí	sí

Hora de sintetisar en un quadro general les afinitats fins ací contemplades.

Afinitats fòniques, morfològiques i sintàctiques				
	<i>ibèric</i>	<i>vascònic</i>	<i>túrcic</i>	<i>uràlic</i>
Acentuació posició final	possible	possible	sí	no
Harmonisació de les vocals	possible	possible	sí	sí
Afonematisme cantitat vocàlica	possible	sí	sí	no
Rarea consonant /d-/ inicial	sí	sí	sí	no
Falta fonema labial /m/	sí	sí	sí	no
Desaparició /n/ intervocàlica	no	sí	sí	no
Falta consonant labial /p/	sí	sí	sí	no
Absència inicials /r-/ o (/l-/)	sí	sí	sí	sí
Absència [w] davant vocal	sí	sí	sí	no
Polifonematisme posició implosiva	sí	sí	sí	sí
Reduplicació silàbica nominal	¿?	sí	sí	no
Restricció oclusives simples inicial	sí	sí	sí	no
Restricció consonàntics inicial	sí	sí	sí	sí
Del monosilabisme al disilabisme	possible	sí	possible	possible
Tipo morfològic aglutinante	sí	sí	sí	sí
Absència de dual morfològic	¿?	sí	sí	no
Absència gènere gramatical	¿?	sí	sí	sí
Interrogatius en arrel *n-	¿?	sí	sí	sí
Complexitat morfològica verp	possible	sí	sí	sí
No concordança número numerals	¿?	sí	sí	sí
No concordança en cantitats	¿?	sí	sí	sí
Desinència casual no iterada	possible	sí	sí	no
Focalisació posició preverbal	¿?	sí	sí	no

2.4. Afinitats lèxiques

La majoria de les formes que comentarem en este breu apartat d'afinitats, molt probablement no representaran més que una certa assonància per a un significat semblant, com notòriament la vistosa correspondència entre *vasc egun* 'dia' i *turc gün*, que no deu de passar d'un pur espillisme.

Només un poc més prometedora és la forma *burun* en turc o *uzbec* 'nas' – i d'ací 'prominència – promontori' i d'ací 'abans – davant' en algunes llengües, forma semànticament compatible en el *buru* 'cap' del *vasc*.

Per superar més possibles desafiaments, més opcions de no deure's a la pura casualitat oferix la base o suposta arrel **giz-* 'home', documentada ya en les inscripcions aquitanes d'època romana: *CISON*, *CISONTEN*, *CISSONBONNIS* y *GISONDONI* (*uide* Gorrochategui 1984: 185–187 y 209–210) i que tindria el seu correlatiu en el turc *kis* 'home' (Núñez 2003: 269), màximament si per al *vasc gizon* 'mascle – home' postulem una segmentació *giz-on* i tenim en conte l'observació de Gorrochategui (2009: 544) de que en l'onomàstica antiga ya d'època romana hi ha indicis d'un contrast antroponímic en els casos dels *ONSO* i *ONSE* documentats en l'epigrafia llatina d'El Collado, en les terres altes de Sòria, utilisant-se el primer com *andrónim* o nom de varó i el segon per a *ginecónims* o noms de dona, de manera que podria postular-se un contrast entre *-O[N]* i *-E* o entre *-SO[N]* i *-SE*, com preferix Gorrochategui (2009: 544), qui senyala una alternança de gènere *-on* masculí i *-se* femení que «se atestigua con nitidez en la documentación aquitana», de manera que podria analitzar-se etimològicament *giz-on* o **giz-zon* com 'humà-varó'.

La mínima base de, en el millor dels casos, només dos fonemes impeditraure cap conclusió plausible de les parelles *be-gi* ‘ull’ o sobretot *i-kus-i* ‘vore’ per part vascònica i *kö-z* ‘ull’ i *kö-r* ‘vore’ per la part túrcica.

Arreplega també Núñez (2003: 263) el paregut entre vasc *gau* ‘noche’ i la reconstruïda forma «uralo–altaica–siberiana **kaw/ gau* ‘noche’».

En un nivell que més aïna cridaríem morfolèxic comenta Núñez (2003: 268): «hay en euskera un sufijo adverbial *-ki*, comparable al *-mente* del castellano, y que coincide con el mismo sufijo *-ki*, de igual función en turco».

Tampoc creem que hi haja una altra cosa més que la casualitat per a la similitut entre les formes túrciques per a ‘blanc’ *šurā* del chuvaix (Johanson 1998: 103 y 119) y *ürün* del yacut o *hürün* del halay (Johanson 1998: 119) y el *zuri* ‘blanc’ del vasc, tenint en conte l’habitual inestabilitat diacrònica dels termes designatius de color en les diverses llengües.

Per al prototúrcic es reconstruïxen els numerals *tört* ‘quatre’ y *běš* ‘cinc’ (Róna–Tas 1998: 74), formes en principi confrontables en les corresponents del vasc *laur* i *borste* respectivament. El número ‘tres’, en canvi, en esta llengua, *hirur*, guardaria major afinitat fònica en l’hongarés *három*. Per a la hipotètica correspondència ‘cinc’ *běš* – *borste*, potser haurà que tindre present la qüestió, encara no definitivament resolta en termes de precedència diacrònica, de les correlacions d’algunes *l* i *r* del chuvaix en les *š* i *z* de les altres llengües túrciques, de manera que el lambdacista chuvaix presenta *pil(l)ěk* per a ‘cinc’.

2.4.1 Quan el *quatre* es queda ‘curt’

Per la seua banda, Lakarra (2010: 213) proposen per al numeral ‘quatre’ en vasc, *laur*, la mateixa etimologia que *labur* ‘curt’ explicant el significat perquè, «Si la cuenta manual parte desde el índice hacia el meñique, este es el cuarto», de manera que s’hauria utilitzat com a referència per al dit numeral l’adjectiu ‘curt’ després d’aplicar-se al menut, el dit més curt, i entés este com a indicador del número quatre. També per a justificar l’etimologia en vasc de *bi* ‘dos’ a partir de **goni* > *goi[n]* ‘part de dalt – damunt’ proposta per Lakarra, este (2010: 230) proposen igualment contar des de l’índex: «Que ‘dos’ venga de ‘arriba, alto’ convendría perfectamente en un sistema de cuenta antiguo [...] en el que se partiera del dedo índice hacia el meñique, dejando el pulgar para cifras superiores: el segundo dedo (el corazón) es también el más largo, el más alto o cuya cima se encuentra más arriba», encara que evidentment no és lo mateix un adjectiu ‘llarg’, que és lo que ací esperaríem, que un opac adverbi ‘damunt’. En tot cas, el còmput des de l’índex pareix un argument *tantum ad hoc* i a l’etimologia proposta per a *laur* ‘quatre’ poden fer-se-li almenys les següents objeccions:

- Llògicament Lakarra (2010: 13) te que supondre una «caída de *-b-* intervocálica y delante de */u/*», pero sense explicar per qué tal canvi fonètic afecta el derivat posterior per a ‘quatre’ i no a l’original i llavors més antic *labur*.
- D’altra banda, *LAVR*– ‘quatre’ podria estar testimoniada en aquità en formes quals *LAVRCO* i *LAVRINAE* (C.I.L. 13,472 les dos; Gorrochategui 1984: 230–231), lo que voldria dir que el canvi proposat per Lakarra hauria de ser anterior a l’època romana.

- El còmput històricament documentat és el que part del polze, com el propi vascóleg reconeix: «Es claro que actualmente la cuenta parte del pulgar y no del índice: *lelengotxuori, lodientxuori...* (“tú el primerito, tú el más gordito” dice [...] una canción infantil vizcaína en la que se describen los cinco dedos» (Lakarra 2010: 213 n73).
- A més, per a justificar l'orige d'*erdi* 'mitat' en un *tertium* llatí Lakarra (2010: 215) ha de recórrer esta vegada al còmput des del polze... o des del menut pero no des de l'índex: «*erdi* significa no sólo 'mitad' o 'medio' sino también 'centro' [...] en un sistema numeral de “base cinco” [...] como es el establecido sobre los dedos de una mano, el dedo central es el tercero [...] el *tertium*. De aquí, con sonorización regular de inicial y caída también regular de –u [...] llegamos a **derti*; sería necesaria una asimilación **derdi* [...] y caída de la *d*– inicial, similar a la observada en las reduplicaciones [...] *odol, adar, eder* [...] para llegar a *erdi*». Al seu torn esta etimologia contaria en almenys estes possibles objeccions:
 - Després de l'època romana i provablement com últim canvi —i, per tant, més modern— tindríem un fenomen, com el de la reduplicació, que Lakarra (§ 2.1.11) aduïx d'atra banda per a una època anterior i molt pretèrita.
 - L'evolució proposta conté l'objecció ya senyalada (§ 2.1.14.1.1) de massa canvis per a tan poc de temps.
 - No hi ha evidències que el llatí amprara eixa metàfora de '[dit] tercer' per a indicar 'mitat'.
 -

Aixina, encara que en etimologia interna al vasc, no serà també *laur* – *labur* una d'eixes correspondències que el propi Lakarra denomina de *sonsonete*?

2.5. Afinitats semàntiques

Quant a la semàntica cal limitar-se lògicament al vasc, on és de notar que en general s'observa la clàssica transparència en la motivació pròpia de les llengües aglutinants i també, per cert, de les criolles, de manera que en conte de la derivació o recurs a una nova arrel és molt freqüent la composició per mijà de yuxtaposició d'elements simples i de referència diàfana. Aixina, per eixemple, el compost *aurpegui*, literalment 'boca–ull', per 'cara' (Trask 2008: 118) té corresponents semblants en les llengües ugrofiniques, aixina i sempre per a 'cara' en hant *ńot–sēm* 'nas–ull' o en hongarés *orca*, compost de *orr* 'nas' y *szá* 'boca', i a més en el tocari denominat A o de *Turfán*, llengua indoeuropea, en *ak–mal* 'ull–nas', forma per a la que, igual que en afins casos, precisament se supon una interferència anindoeuropea —o ací sí *preindoeuropea*, si se'ns permet la malícia— i, en concret, d'una llengua aglutinant (Pobožniak 1986: 256).

Motivació de 'cara'	
vasc	<i>aur–pegi</i> 'boca–ull'
hant	<i>ńot–sēm</i> 'nas–ull'
hongarés	<i>or–ca</i> 'nas–boca'
tocari	<i>ak–mal</i> 'ull–nas'

Aixina també la motivació, ya senyalada per Michelena (1959: 526), que per a 'setembre' trobem en sart *kapudánnu* 'cap–d'any' i vasc *buruil* o *burula*, format òbviament sobre *buru* 'cap' podria ser no purament casual.

3. Exclusions, inclusions i conclusions

Expostes les principals afinitats llingüístiques del vasco, devem demanar-mos: estem davant de coincidències purament tipològiques o són més aïna el resultat d'un cert orige comú? Cal reconéixer que per diverses raons algunes afinitats, algunes isoglosses són molt poc significatives. Aixina, com vérem, la complexa morfologia verbal de modo general sol associar-se al tipo aglutinant.

No obstant això, també hi ha isoglosses molt més significatives: la complexitat consonàntica implosiva resulta, per descomtat, molt més rellevant —perque més insòlita— que la prohibició de grups consonàntics en inicial; l'absència de /m/ —perque excepcional— és més significativa que l'absència, també rara pero molt menys, de /p/. Pero és, en definitiva, la suma de totes les isoglosses —les menys significatives i sobretot les més significatives— lo que sustenta la hipòtesis d'un alguna comunitat d'orige, d'alguna proximitat històrica i llingüística, una vegada que individualment i ací o allí podrem també trobar esta o aquella isoglossa inclús en llengües pròximes. Aixina, per eixemple, l'absència de /p/ o la restricció de grups consonàntics inicials es donava també, per eixemple, en semític. És, en suma, la conjunció de la quantitat del conjunt i la qualitat del detall lo que fa potencialment significatives les isoglosses i donen fonament a la hipòtesis d'una antiga *adfinitas* o contigüitat d'estadis primitius del *continuum* vasconic en el *continuum* de llengües d'Europa oriental.

Ara be, les llengües anindoeruropees hispàniques no són túrciques, no pertanyen a la família túrcica i —quasi en total seguretat— mai van pertànyer a eixe grup, pero sí que mostren provablement més afinitat en este que en cap altre grup llingüístic del món, són, per dir-ho d'alguna manera, llengües paratúrciques, en el sentit de que el número i qualitat d'isoglosses compartides, si be no asseguren res, aubrin la possibilitat d'un veïnat pretèrita per a les dos entitats llingüístiques o almenys esta *vicinanza* és molt més provable, per quant hui sabem, en les llengües túrciques que en qualsevol altres. Inclús en la possibilitat —que ací no contemplem— que el vasco haguera pertanygut al grup túrcic, el desplaçament hauria d'haver-se produït fa tant de temps — provablement almenys fa tres milenaris i més provablement moltíssim més— i haguera comportat el contacte en un tant gran número de llengües i tan diverses que difícilment permetria en època ya històrica identificar tan sols el seu original caràcter.

Per a més abundància, una major afinitat es percep també inclús en les llengües uràliques que en les indoeuropees. Tot açò dirigix —lliteralment *orienta*— l'orige del vasconic —i secundàriament i en una manera lògicament més conjectural l'orige de l'ibèric— cap a l'orient, a zones on els parlants de les llengües hispàniques pogueren estar en contacte en les llengües altaïques en general i un poc més estretament en les túrciques. Açò respecte a l'on.

Respecte al quan, cal senyalar que el dit contacte llingüístic es va produir fa milenaris, evidentment i en seguretat fa almenys dos milenaris, porque al voltant d'eixa data ya tenim primer l'ibèric i després, uns pocs segles

més tart, l'aquità sòlidament documentats en l'Europa occidental. Però a més —seguint en la nostra hipòtesis— la separació dels parlants d'estes llengües aglutinants i anindoeuropees respecte del seu antic hàbitat situat en un territori molt més lluntà que el històricament documentat va poder ocórrer molt abans i com més pronte ocorreguera, implicaria un desplaçament molt més lent. Si un desplaçament marítim en l'edat de ferro de, per exemple, un extrem a un altre del Mediterràneu podia durar setmanes, a l'inici el Neolític, un desplaçament terrestre pogué haver durat segles, potser milenaris. A més, en l'última hipòtesis, el desplaçament de població comportaria quasi obligatòriament la incorporació no sols de gens d'altres poblacions, sobretot indoeuropees, sino també molts trets lingüístics d'eixes mateixes poblacions, és a dir, un alt nivell de mestitge i genètic i lingüístic. En tot cas, pareix legítim concloure demanant la necessària inclusió de l'horís oriental en els estudis sobre l'orige del vasco —de modo paregut al que ha ocorregut en l'etrusc en els últims anys (Facchetti 2002; Alinei 2003, 2005, 2012 i 2012)— i l'exclusió dels dos tradicionals marcs: l'autoctonista o el nord-africà.

Finalment, esta consideració de l'afinitat lingüística i que nosaltres sí que tenim per operativa té un corol·lari pràctic i inclús heurístic en el cas de llengües quasi per desifrar, com és notòriament el cas de l'ibèric, perquè, una vegada establert el tipus general lingüístic que en el seu conjunt presenta major similitut en la llengua que estem reconstruint, podem també a modo d'orientació seguir com a pauta la possibilitat d'una major afinitat en estes llengües en les característiques lingüístiques que són objecte de debat.

Aixina i per citar un exemple, la regular ubicació de la marca de plural prèvia a les marques de cas en les llengües túrciques o la presència d'un infix per a la negació ha d'invitar-nos a plantejar també esta possibilitat per al corresponent problema en ibèric, tal com recorrem també al vasco per a casos anàlegs.

Com en el seu "La sonorización de las oclusivas iniciales. A propósito de un importante artículo de André Martinet" en el *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País* (7, 1951, 571–582; *non uidimus*, citamos por Lakarra 1996: 5 n2) diu Michelena: «La formulación de teorías de carácter muy general [...] no puede considerarse como un juego vano, sino como una necesidad científica ineludible, puesto que una teoría queda justificada, aunque falte de momento una demostración adecuada, por su misma sencillez y valor explicativo. Y muchas veces no será difícil encontrar en su apoyo una convergencia de detalles de gran fuerza corroborativa».

BIBLIOGRAFIA CITADA

Abreviatures

The Oxford ... = J. Jung Song ed., *The Oxford Handbook of Linguistic Typology*, Oxford University Press, Oxford 2011.

The Turkic... = L. Johanson & E.Á. Csató edd., *The Turkic Languages*, Routledge, Londres–N. York 1998.

The Uralic... = D. Abondolo ed., *The Uralic Languages*, Routledge, Londres–N. York 1998.

Towards... = J.I. Hualde & J.A. Lakarra & R.L. Trask, *Towards a History of the Basque Language*, John Benjamin Publishing Company, Amsterdam – Filadelfia 1995.

Obres

ABONDOLO Daniel, «Introduction», *The Uralic...* 1–42. «Hungarian», *The Uralic...* 428–456.

AGUD Manuel & TOVAR Antonio, «Materiales para un Diccionario Etimológico de la Lengua Vasca», *Anuario del Seminario de Filología Vasca “Julián de Urquijo”* 33.1 (1989) 133–203.

ALINEI Mario, *Etrusco: una forma arcaica di ungherese*, Il Mulino, Bolonia 2003. «Addenda etrusco–turco–ugrici», *Quaderni di semantica* 26.2 (2005) 219–240. La parentela linguistica turco–etrusca alla luce delle conclusioni della ricerca genetica sulle affinità anatolico–etrusche, *Quaderni di semantica* 33.1 (2012) 83–106. *Gli Etruschi erano turchi. Dalla scoperta delle affinità genetiche alle conferme linguistiche e culturali*, Edizioni dell’Orso, Alessandria 2013.

ALMAGRO–GORBEA Martín, «Etnogénesis del País Vasco: de los antiguos mitos a la investigación actual», *Munibe* 57 (2005) 5–24. *Los Orígenes de los vascos*, Delegación en Corte de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País, Madrid, 2008.

AUCTORES VARII, *Handbook of the International Phonetic Association. A guide to the use of the International Phonetic Alphabet*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.

AUSTERLITZ Robert, «L’agglutination dans les langues de l’Eurasie septentrionale», *Études Finno–ougriennes* 13 (1976) 7–12.

BERTA Árpád, «Tatar and Bashkir», *The Turkic...* 282–300.

BLASCO FERRER Eduardo, *Paleosardo. Le radici linguistiche della Sardegna neolitica*, De Gruyter, Berlín – N. York 2010. «Ortunbeles y neitin iunstir. Aportación del paleosardo a la interpretación del ibérico», *Elea* 11 (2011) 23–41. «Paleosardo e ibérico. Cuestiones de método», *Elea* 13 (2013) 97–109.

BOESCHOTEN Hendrik, «Uzbek», *The Turkic...* 356–378.

BOESCHOTEN Hendrik & VANDAMME Marc, «Chaghatay», *The Turkic...* 166–178.

CHANTRAINE Pierre, *Dictionn étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Klincksieck, París 1999.

Csúcs Sándor, «Udmurt», *The Uralic...* 276–304.

DE HOZ Javier, «El euskera y las lenguas vecinas antes de la romanización», *Euskal linguistika eta Literatura: bide berriak*, Universidad de Deusto, Bilbao 1981, 27–56. «El problema de los límites de la lengua ibérica como lengua vernácula», *Palæohispanica* 9 (2009) 413–433. *Historia lingüística de la Península Ibérica en la Antigüedad. II. El mundo ibérico prerromano y la indoeuropeización*, C.S.I.C., Madrid, 2011.

- DOERFER Gerhard, «Turkic Languages of Iran», *The Turkic...* 273–282.
- ERDAL Marcel, «Old Turkic», *The Turkic...* 138–157.
- FACCHETTI Giulio M., *Appunti di morfologia etrusca con un'appendice sulla questione delle affinità genetiche dell'etrusco*, Leo S. Olschki editore, s.l. [= Florencia] 2002.
- FERRER I JANÉ Joan, «Los problemas de la hipótesis de la lengua ibérica como lengua vehicular», *Elea* 13 (2013) 115–157.
- GORROCHATEGUI Joaquín, *Estudio sobre la onomástica indígena de Aquitania*, Universidad del País Vasco, Bilbao 1984. «Lengua aquitana y lengua gala en la Aquitania etnográfica», J.L. Melena ed., *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario oblatae*, Universidad del País Vasco, Vitoria 1985, II 613–628. «Los Pirineos entre Galia e Hispania: las lenguas», *Veleia* 12 (1995) 181–234. «Las lenguas de los Pirineos en la Antigüedad», *Els substrats de la llengua catalana: una visió actual*, Societat Catalana de Llengua i Literatura, Barcelona 2002, 75–101. «Vasco antiguo: algunas cuestiones de geografía e historia lingüísticas», *Palæohispanica* 9 (2009) 539–555.
- GORROCHATEGUI Joaquín & Joseba A. LAKARRA, «Comparación lingüística, filología y reconstrucción del Protovasco», F. Villar & Mª P. Fernández edd., *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania*, Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca 2001, 407–438.
- FRANK Roslyn M., «Recovering European Ritual Bear Hunts: a Comparative Study of Basque and Sardinian Ursine Carnival Performances», *Insula* 3 (giugno 2008) 41–97.
- HEINE Bernd & KUTEVA Tania, *World Lexicon of Grammaticalization*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.

- HUALDE José Ignacio, «Tone and Stress in Basque: A Preliminary Study», *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julián de Urquijo"* 20.3 (1986) 867–986. «A theory of pitch-accent, with particular attention to Basque», *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julián de Urquijo"* 22.3 (1988) 915–919. «Acentos vizcaínos», *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julián de Urquijo"* 23.1 (1989) 275–325. «On the historical origin of Basque accentuation», *Diachronica* 10 (1993) 13–50. «Reconstructing the ancient Basque accentual System: Hypotheses and evidence», *Towards...* 171–188. «Accentuation and empty vowels in Ondarroa Basque: Against the concept of phonological derivation», *Lingua* 99 (1996) 197–206. «Acentuación y cronología relativa en la lengua vasca», *Oihenart: Cuadernos de Lengua y Literatura* 23 (2008) 199–217.
- IGARTUA Iván, «Eusk. *gorosti*, sardinierazko *golostri*, eta errusiar *xvorost*. Ohar etimologikoa», *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julián de Urquijo"* 33.2 (1999) 453–462.
- IZAGIRRE Neskuts & De la Rúa Concepción, «An mtDNA Analysis in Ancient Basque Populations: Implications for Haplogroup V as a Marker for a Major Paleolithic Expansion from Southwestern Europe», *American Journal of Human Genetics*, 65 (1999) 199–207.
- JANHUNEN Juha, «Samoyedic», *The Uralic...* 457–479.
- JOHANSON Lars, «The Structure of Turkic», *The Turkic...* 30–66. «The History of Turkic», *The Turkic...* 81–125.
- JORDÁN CÓLERA Carlos, «Sobre los orígenes del vasco», C. Schrader & C. Jordán & J.A. Beltrán coordd., *Didaskalos. Estudios en homenaje al Profesor Serafín Agud con motivo de su octogésimo cumpleaños*, Universidad de Zaragoza, Zaragoza 1998, 3–30.

- KANGASMAA-MINN Eeva, «Mari», *The Uralic...* 219–248.
- KIRCHNER Mark, «Kazakh and Karakalpak», *The Turkic...* 318–332. «Kirghiz», *The Turkic...* 344–356.
- KORNFILT Jaklin, «Turkish and the Turkic languages», = B. Comrie ed., *The Major Languages of Eastern Europe*, Routledge, Londres 1990, 227–252.
- LADEFOGED Peter, *Vowels and Consonants. An Introduction to the Sounds of Languages*, Blackwell Publishers, Oxford 2001.
- LAKARRA Joseba A., «Reconstructing the Pre-Proto-Basque Root», *Towards...* 189–206. «Sobre el Europeo Antiguo y la reconstrucción del Protovasco», *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julián de Urquijo"* 30.1 (1996) 1–70. «Ná-De-Ná», *Uztaro* 31 (1999) 15–84. «Prolegómenos a la reconstrucción de segundo grado y al análisis del cambio tipológico en (proto)vasco», *Palæohispanica* 5 (2005) 407–470. «Notas sobre iniciales, cambio tipológico y prehistoria del verbo vasco», *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo"* 40.1–2 (2006) 561–621. «Forma canónica y cambios en la forma canónica de la lengua vasca: hacia los orígenes del bisilabismo», *Palæohispanica* 9 (2009) 557–609. «Haches, diptongos y otros detalles de alguna importancia: notas sobre numerales (proto)vascos y comparación vasco-ibérica (con un apéndice sobre *hiri* y otro sobre *bat-bi*)», *Veleia* 27 (2010) 191–238. «On Ancient European and the Reconstruction of Proto-Basque», J. Udolph ed., *Europa vasconica – Europa semitica?: kritische Beiträge zur Frage nach dem baskischen und semitischen Substrat in Europa*, Baar, Hamburgo 2013, 65–150.
- LÓPEZ GARCÍA Ángel, «Una hipótesis tipológica relativa a la lengua vasca», J.L. Melena ed., *Symbolae Ludovico Mitxelena septuagenario oblatae*, Universidad del País Vasco, Vitoria-Gasteiz 1985, II 849–857.

- LUJÁN Eugenio Ramón, «Problemas de morfología nominal ibérica: sufijos y pautas de composición asociados a topónimos», *Elea* 8 (2007) 49–88.
- MADDIESON Ian, «Typology of Phonological Systems», *The Oxford...* 534–548.
- MANZELLI Gianguido, «Aspetti Generali delle Lingue non Indoeuropee d'Europa», *La Formazione...* 427–779. «La Lingua Basca», *La Formazione...* 481–490.
- MARTÍNEZ ARETA José Miguel, «El acento protovasco», *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julián de Urquijo"* 38.1 (2004) 135–206. *El consonantismo proto-vasco*, Universidad del País Vasco, Vitoria 2006.
- MICHELENA Luis, Reseña de M. Wagner, *Dizionario etimologico sardo* 3–6, *Word* 15 (1959) 523–527. «The Ancient Basque Consonants», *Towards...* 101–135. *Fonética Histórica Vasca*, Diputación Foral de Gipuzkoa, San Sebastián 1990₂ [= 1977]. «The Latin and Romance Element in Basque», *Towards...* [= 1974] 137–168.
- MONCUNILL MARTÍ Noemí, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2010.
- MORALEJO Juan J., «Hidronimia prerromana de *Gallæcia*», **D. Kremer ed.**, *Onomástica galega II. Onimia e onomástica romana e a situación lingüística do noroeste peninsular*, Universidad de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela 2009, 37–90.
- NÚÑEZ ASTRAIN Luis, «Parentescos y antigua extensión el euskera», *Bilduma* 17 (2003) 9–300.
- PEDROSA José Manuel & KALZAKORTA Jabier & ASTIGARRAGA Asier, *Gilgamesh, Prometeo, Ulises y San Martín. Mitología vasca y mitología comparada*, Fundación José Miguel de Barandiarán, Ataun (Guipúzcoa) 2009.

- POBOŻNIAK Tadeusz, «Języki tocharski», L. Bednarczuk red., *Języki indoeuropejskie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Varsovia 1986, I 245–273.
- PEYRÓ GARCÍA Miguel, *Introducción a la lengua mongol (mongol jalja cirílico)*, Granada Lingvistica, Granada 2000.
- PRIMUS Beatrice, «Case–Marking Typology», *The Oxford...* 303–321.
- QUINTANILLA Alberto, *Estudios de Fonología Ibérica*, Universidad del País Vasco, Vitoria 1998.
- POKORNY Julius, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Francke Verlag, Berna – Múnich 1959, II voll.
- RASOLOSAN Janie & RUBINO Carl, «Malagasy», A. Adelaar & N.P. Himmelmann edd., *The Austronesian Languages of Asia and Madagascar*, Routledge, Londres–N. York 2005, 456–488.
- RODRÍGUEZ RAMOS Jesús, *Análisis de epigrafía íbera*, Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, Vitoria 2004.
- RÓNA–TAS András, «The Reconstruction of Proto–Turkic and the Genetic Question», *The Turkic...* 67–80.
- RUHLEN Merritt, *On the Origin of Languages. Studies in Linguistic Taxonomy*, Stanford University Press, Stanford 1994.
- SCHÖNIG Claus, «Azerbaijani», *The Turkic...* 248–260. «South Siberian Turkic», *The Turkic...* 403–416.
- SILGO GAUCHE Luis, *La labor lingüística de los valencianos en Indias*, Consell Valencià de Cultura, Valencia 1995.
- STACHOWSKI Marek & MENZ Astrid, «Yakut», *The Turkic...* 417–433.
- TOVAR Antonio, *Estudios de Tipología Lingüística*, Istmo, Madrid 1997.
- TRASK Robert Lawrence, «Origin and Relatives of the Basque Language:

- Review of the evidence», *Towards...* 65–99. «On the History of the Non–Finite Verb Forms in Basque», *Towards...* 207–234. *The History of Basque*, Routledge, Londres – N. York 1997. «The typological position of Basque: then and now», *Language Sciences* 20 (1998) 313– 324. «Why should a language have any relatives?», C. Renfrew & D. Nettle edd., *Nostratic: Examining a Linguistic Macrofamily*, The MacDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge 1999, 157–176. *Etymological Dictionary of Basque*, (Max W. Wheeler ed.), University of Sussex, Sussex 2008.
- VELAZA Javier, *Epigrafía y lengua ibéricas*, Arco Libro, Madrid 1996. «Eban, teban, diez años después», *Elea* 5 (2004) 199–210. «Epigrafía y Literacy paleohispánica en territorio vascón: notas para un balance provisional», *Palæohispanica* 9 (2009) 611–622. «El vasco antiguo y las lenguas vecinas según la epigrafía», I. Igartua ed., *Euskara eta inguruko hizkuntzak historian zehar*, Eusko Jaurilaritza–Gobierno Vasco, Vitoria 2012a, 75–84. «Dos nuevas aras votivas procedentes de Muzqui (Navarra) », *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 181 (2012b) 260–262.
- VILLAR Francisco, *Los indoeuropeos y los orígenes de Europa. Lenguaje e historia*, Gredos, Madrid 1991. [& Blanca Mª PRÓSPER], *Vascos, celtas e indoeuropeos. Genes y lenguas*, Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca, 2005.
- VILLAR Francisco & PRÓSPER Blanca Mª & JORDÁN Carlos & FERNÁNDEZ ÁLVAREZ Mª Pilar, *Lenguas, genes y culturas en la prehistoria de Europa y Asia suroccidental*, Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca, 2011.